

ประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนาของกรมศิลปากร

จากบทละคร เรื่องอิเหนาที่จัดแสดงโดยกรมศิลปากรทั้ง 20 ตอน ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาศึกษาถึงชนิดและประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนา ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่า ในบทละครเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงมากมาย ปรากฏในแต่ละฉาก แต่ละตอน โดยมีปัจจัยทางด้านการแสดงและบทละครเป็นตัวกำหนดชนิดและประเภทของอุปกรณ์ที่จะใช้ในแต่ละฉาก แต่ละตอน อุปกรณ์เหล่านี้สามารถแบ่งออกเป็นหมวดตามลักษณะวิธีใช้ได้ ดังนั้นในการศึกษาประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนาของกรมศิลปากร จะได้แยกพิจารณาเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. ปัจจัยที่กำหนดชนิดและประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนา
2. ประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนา
 - 2.1 หมวดอุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่
 - 2.2 หมวดอุปกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหว
 - ก. ประเภทพาหะ
 - ข. ประเภทเครื่องสูงในกระบวนแห่
 - 2.3 หมวดอาวุธ
 - 2.4 หมวดเบ็ดเตล็ด

1. ปัจจัยที่กำหนดชนิดและประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนา

ผู้วิจัยเป็นตัวกำหนดชนิดและประเภทของอุปกรณ์การแสดงละคร เรื่องอิเหนาของกรมศิลปากร จากการศึกษาบทละครทั้ง 20 ตอน พบว่ามีอยู่หลายประการ ปัจจัยเหล่านี้จะเป็นตัวชี้ว่า

ในตอนนั้นหรือจากนั้นจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ชนิดใด ประเภทไหน และอะไรบ้าง บั๊จจัยดังกล่าวดังนี้

- 1.1 จากหรือสถานที่ที่ระบุนละคร
- 1.2 เหตุการณ์ในเรื่องละคร
- 1.3 สิ่งทีบทละครระบุนไว้
- 1.4 ประเพณีนิยมของชนชาติในเรื่อง

1.1 จากหรือสถานที่ที่ระบุนละคร ในบทละครผู้ประพันธ์หรือผู้ทาบจะได้ระบุนไว้ อย่างชัดเจนว่า ในเหตุการณ์ขณะนั้นจะอยู่ในสถานที่หรือจากใด โดยการระบุนชื่อจากหรือระบุสถานที่ไว้ตอนต้นของจากนั้น ก่อนจะทาบแสดงการดำเนินเรื่องทุกครั้งซึ่งในบางครั้งอาจจะบุนอุปกรณ์การแสดงไว้ด้วย และในบางครั้งผู้ทาบกับการแสดงจะทราบได้ทันทีว่าจากนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องประกอบประเภทใด ในบทละครเรื่องอิเหนาทั้ง 20 ตอนนี้ สามารถแบ่งลักษณะของจากออกได้ เป็น 2 ลักษณะคือ

1.1.1 ลักษณะของจากที่ใช้บ่อย หมายถึง จากที่มีปรากฏในเรื่องละครเกือบทุกตอน และในตอนหนึ่งอาจใช้มากกว่า 1 ครั้ง ได้แก่

- จากห้องพระโรง เป็นจากหรือสถานที่ที่กษัตริย์ของเมืองต่าง ๆ ใช้ ออกว่าราชการงานเมือง ปรีการาชการแผ่นดิน ต้อนรับแขกเมืองคนสำคัญ และคณะทูตต่างเมือง เช่น ห้องพระโรงเมืองคานา ห้องพระโรงเมืองกาหลัง ๆ เป็นต้น ประเภทของอุปกรณ์การแสดงที่ใช้ในจากนี้ คือ อุปกรณ์ที่เปรียบเสมือนเป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของกษัตริย์ ได้แก่ เตียงหมอนสามเหลี่ยมหรือหมอนขวาน เครื่องราชูปโภค

- จากพลับพลา เป็นที่ประทับชั่วคราวสำหรับรับรองพระเจ้าแผ่นดิน (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ : 2530) กล่าวคือ เมื่อตัวละครที่รับบทเป็นกษัตริย์เดินทางจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง แล้วหยุดพักเป็นการชั่วคราวหรือเพื่อทำกิจธุระตามเนื้อเรื่อง เช่น อิเหนายกกองทัพออกไปจากคานา แล้วไปตั้งพลับพลาลงเพื่อที่จะได้ลอบไปพบนางบุษบาถึงที่พลับพลาที่เชิงเขาระราปี เมื่ออิเหนาจะไปหานางจินตะหรา เป็นต้น ประเภทของอุปกรณ์การแสดง

ที่ใช้ในงานฉากนี้ เป็นอุปกรณ์ลักษณะเดียวกับอุปกรณ์ฉากห้องพระวัง แต่อาจจะเพิ่มอุปกรณ์บางชิ้น เช่น พัดและแล้ได้

- จากตึกหมัก หมายถึง เรือนของเจ้านาย (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ : 2530) หรือที่ประทับส่วนพระองค์ บางทีจะระบุในบทละครว่า ปราสาท ซึ่งหมายถึง เรือนมียอดสำหรับเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ : 2530) ดังนั้นถ้าเป็นที่พักของอิเหนา บุชบา หรือสียะตรา ซึ่งมีตำแหน่งเทียบได้กับ "เจ้าฟ้า" จะใช้คำว่า "ตึกหมัก" และถ้าเป็นที่พักของท้าวกูเร็น ท้าวดาหา ท้าวกาหลัง ซึ่งมีตำแหน่งเทียบได้กับพระเจ้าแผ่นดินจะใช้คำว่า "ปราสาท" อุปกรณ์การแสดงในงานฉากนี้เป็นอุปกรณ์ลักษณะเดียวกันกับอุปกรณ์ฉากพลับพลา

- ห้องบรรทม หมายถึง ห้องนอนของกษัตริย์ เช่น ห้องบรรทมของอิเหนา จรกา วิทยาลัยา และจินตะหรา อุปกรณ์การแสดงที่ใช้ในงานฉากนี้ เป็นอุปกรณ์ลักษณะเดียวกันกับอุปกรณ์ฉากพลับพลา

ลักษณะของฉากทั้ง 4 แบบนี้ จะเป็นตัวระบุประเภทของอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้ประกอบได้โดยที่ผู้กำกับจำเป็นต้องเขียนรายละเอียดของอุปกรณ์ที่ต้องใช้นั้นเป็นอุปกรณ์ประเภทใด (ผู้ฝึกซ้อม ผู้กำกับการแสดง และผู้กำกับเวที ของกรมศิลปากร)

1.1.2 ลักษณะของฉากที่ใช้เฉพาะกิจ คือ ฉากที่มีปรากฏในเรื่องละครเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องตามเรื่องละครเท่านั้นและจะมีทำขึ้นน้อยครั้ง บางฉากอาจใช้เพียงครั้งเดียวเท่านั้นในการแสดงตลอดเรื่อง จากบทละครเรื่องอิเหนาทั้ง 20 ตอน มีฉากลักษณะนี้หลายฉากด้วยกัน ได้แก่

- ฉากป่า ซึ่งจะแยกออกตามลักษณะของบทละครได้หลายลักษณะ ได้แก่ ป่าใบร่วง ป่าละเมาะทุ่งเชิงเขามะราฐ ฉากเหล่านี้จะแยกใช้ตามเนื้อเรื่องฉากละ 1 ครั้ง เป็นสนามรบ 3 ครั้ง และระบุเป็นฉากป่าอีก 3 ครั้ง

- จากอุทยาน ใช้ในการแสดงเรื่องนี้ 4 ครั้ง

- จากเทพวิมาน ใช้ในการแสดงเรื่องนี้ 4 ครั้ง

- จากพระเมรุ ใช้ในการแสดงเรื่องนี้ 1 ครั้ง

- จากศาลเทพารักษ์ ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 7 ครั้ง

- จากวิหารพระปฐมมา ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 1 ครั้ง
- จากริมฝั่งน้ำ ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 1 ครั้ง
- จากท่าทอง ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 4 ครั้ง
- จากสนามชนไก่ ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 1 ครั้ง
- จากอาศรม ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 1 ครั้ง
- จากเรือนริมตลิ่ง ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 2 ครั้ง
- จากกุฎีแห่หนึ่ง ใช้ในการแสดงเรื่องนี้รวม 1 ครั้ง

ประเภทของอุปกรณ์การแสดงที่ใช้จากเหล่านี้ มักจะเป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ตามเหตุการณ์ในเรื่องละคร สิ่งทีบทละครระบุไว้และประเพณีนิยมของชนชาติในเรื่องละคร

1.2 เหตุการณ์ในเรื่องละคร จะเป็นตัวระบุถึงประเภทของอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ได้แก่

เหตุการณ์การยกทัพของบรรดากษัตริย์และระชูดต่าง ๆ ในเรื่องจะมีการราวอดฝีมือ ซึ่งมีความหมายในเชิงแสดงถึงการจัดทัพ ความสง่างาม และความอึกทึกของทหารในกองทัพนั้น อุปกรณ์การแสดงที่ถูกเหตุการณ์ในเรื่องระบุถึงนั้น ได้แก่ ธง อาวุธของทหาร ส่วนพาหนะของตัวแม่ทัพมักจะถูกระบุไว้ในเรื่องหรือในบทละคร ดังนั้นเหตุการณ์การจัดทัพดังกล่าว จะถูกย่อขนาดของกองทัพจริงทำให้เล็กลง เพื่อความเหมาะสมในการแสดง ส่วนวิธีการจัดทัพยังคงดำเนินตามแบบการจัดทัพของกองทัพไทยโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย

1.3 สิ่งทีบทละครระบุไว้ หมายถึง กรณีที่บทละครได้กำหนดประเภทและชนิดของอุปกรณ์การแสดงลงในบทละครให้ผู้แสดงที่รับบทนั้น ๆ ใช้อุปกรณ์การแสดงประเภทนี้จะมีที่ใช้เป็นกรณี ๆ ไป เช่น เมื่อประสันตาไปต่อนก บทละครระบุให้ใช้ เฌนียด หรือกรงต่อนกเขา ดังบทละครตอนประสันตาต่อนก ดังนี้

"เรียกบ่าว นักเลงนก หกเจ็ดคน รีบวิ่งเต่งตัวกลัวจะสาย
ผู้เฒ่าเฒ่า ออกจากค่ายเข้าดงพงไพร"

2. ประเภทอุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนา

ในการศึกษาเรื่องอุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนาของกรมศิลปากร โดยนับทละครเรื่องอิเหนาจากฝ่ายวิชาการ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ทั้ง 20 ตอนมาศึกษาจัดทำเป็นตารางแยกประเภทของอุปกรณ์การแสดงออกตามตอน ฉาก และเหตุการณ์ในเรื่อง (ดูตารางจากภาคผนวก) พบว่า ในการแสดงละครเรื่องอิเหนา มีความจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ มากมาย และอุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถแบ่งอุปกรณ์ประกอบการแสดงออกตามลักษณะการใช้ได้ 4 ประเภท คือ

- 2.1 อุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่
- 2.2 อุปกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหว
 - อุปกรณ์ประเภทพาหนะ
 - อุปกรณ์ประเภทเครื่องสูงในกระบวนแห่
- 2.3 อุปกรณ์ประเภทอาวุธ
- 2.4 อุปกรณ์ประเภทเบ็ดเตล็ด

2.1 อุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่

หมายถึง อุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบฉากและสิ่งเสริมยศศักดิ์ของตัวละคร บางทีจะเรียกว่า "อุปกรณ์ฉาก" ในที่นี้จะ เป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของผู้แสดงเป็นพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ อุปกรณ์ในลักษณะนี้มักจะถูกจัดวางไว้เป็นที่ ไม่มีการเคลื่อนย้ายขณะแสดงในฉากนั้น ๆ หรืออาจมีการเคลื่อนไหวเล็กน้อย แต่ยังคงอยู่กับที่ ไม่เคลื่อนย้ายตำแหน่งของอุปกรณ์นั้น ๆ เลย อุปกรณ์ประเภทนี้มักปรากฏอยู่ในฉากห้องพระโรง ฉากพลับพลา ฉากตึกหรือปราสาท และฉากห้องบรรทม ได้แก่

2.1.1 เติง คือ ที่สำหรับนอน ยืน หรือนั่ง หรือตั้งสิ่งของ มี 4 ขา รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในการแสดงละคร เติงเป็นสิ่งสำคัญมาก เนื่องจากการแสดงละครไทยในอดีต ไม่มีฉากบอกสถานที่ในเรื่อง ผู้ชมจะใช้จินตนาการตามคำร้องและคำบรรยายในเรื่อง ดังนั้นไม่ว่า

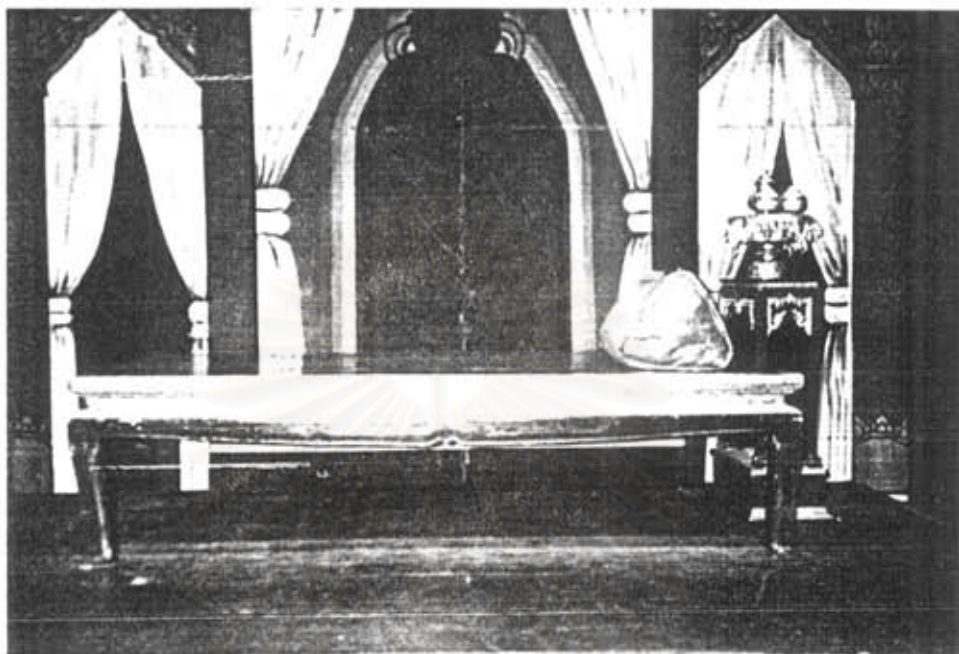
บทละครจะบ่งบอกถึงที่ประทับพระเจ้าแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ หอจฟ้า หรือที่นั่งานป่า ที่ผู้แสดงจะต้องนั่ง นอน ยืน หรือกำลังเหาะ ตามบทละคร ก็จะใช้เตียงแทนสถานที่เหล่านั้นทั้งสิ้น

เตียงที่ใช้ในละครจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

ก. เตียงใหญ่หรือเตียงคู่ มีลักษณะที่นึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 3.3 ฟุต ยาว 6.7 ฟุต สูง 1.5 ฟุต ใช้สำหรับให้ตัวละครที่มียศศักดิ์ชั้นนางนึ่ง นอนหรือยืน ตั้งแต่ 1-3 คน ตัวเตียงทำด้วยไม้ทาสีแดง แกะสลักลายขอบเตียงทั้ง 4 ด้าน เพื่อความสวยงาม ส่วนขาเตียงจะมีอยู่ 2 ลักษณะคือ เป็นขาเตียงเรียบ ๆ หรือแกะสลักขาเตียงด้วยลายชาลิ่งที่เดินลายต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยสีทองตัดกับสีแดงที่เป็นสีพื้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพจากคัทนิ่ง โดย ฝ่ายจัดการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร ณ โรงละครแห่งชาติ

ในภาพมีการใช้เตียงใหญ่ สำหรับผู้แสดง 2 คน คือ พระสุชนและนางมโนห์ราบนเตียงจะวางหมอนสามเหลี่ยมหรือหมอนขวาน ด้านขวาของผู้แสดงจะมีโต๊ะเตียงวางเครื่องราชูปโภค ซึ่งแสดงถึงยศศักดิ์ของตัวละครที่เป็นกษัตริย์ เตียงในภาพเป็นเตียงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขาเตียงเรียบไม่สลักลวดลาย

ข. เตี้ยงเล็กหรือเตี้ยงเดี่ยว มีลักษณะที่นั่ง เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด (กว้าง x ยาว) 2.6 x 2.6 ฟุต ความสูงเท่ากับขนาดของเตี้ยงใหญ่ ใช้สำหรับตัวละคร ที่มียศศักดิ์ชั้นโบนั้งหรืออินได้เพียง 1 คน ในกรณีที่ตั้งคู่กับเตี้ยงใหญ่จะใช้สำหรับตัวละครที่มีศักดิ์ต่ำกว่าตัวละครที่นั่งบนเตี้ยงใหญ่จนจากเดียวกัน ลักษณะของเตี้ยงจะทำด้วยไม้ทาสีแดง แกะสลัก ปลายขอบเตี้ยงทั้ง 4 ด้าน ส่วนขาเตี้ยงมี 2 ลักษณะ เช่นเดียวกับเตี้ยงใหญ่เดินด้วยสี่ทอง เช่นเดียวกัน

2.1.2 หมอนสามเหลี่ยมหรือหมอนขวาน* คือ เครื่องใช้สำหรับให้ตัวละครหมอนนอน หรือเก้าอี้เวลาตัวละครนั่ง มีลักษณะรูปทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่ว หรือรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายหัวขวาน มีขนาดความยาวของเหลี่ยมแต่ละด้านเท่ากับ 12 นิ้ว ส่วนความสูงประมาณ 10 นิ้ว ในการแสดงละครหมอนขวานจะช่วยส่งเสริมฐานะของตัวละครที่มีบทบาทตั้งแต่ตัวละครที่มีฐานะถึงจนถึงตัวละครที่เป็นกษัตริย์ โดยปกติจะใช้เพื่อให้ตัวละครเก้าอี้เวลานั่งหรือนอน

หมอนขวานที่ใช้ในการแสดงละคร ณ โรงละครแห่งชาติ มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. หมอนขวานแบบหน้าปัก หมายถึง ทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่วด้านหน้า และหลังมีการปักดินเงิน-ทองเป็นลวดลายไทยต่าง ๆ มักำใช้ในฉากท้องพระโรงขนาดใหญ่เพื่ออำ้มองคุณสมบัติของผู้แสดงเป็นกษัตริย์ในเรื่อง
2. หมอนขวานแบบหน้าเรียบ หมายถึง หมอนขวานที่มีด้านสามเหลี่ยมทั้งด้านหน้าและหลัง หุ้มด้วยผ้าคาดทองเรียบ ๆ ไม่มีการปักดินเงินหรือทอง มักำใช้ในฉากท้องพระโรงขนาดเล็ก หรือนำมาใช้เปลี่ยนกับหมอนขวานแบบหน้าปัก เพื่อให้ผู้ชมมองดูไม่ซ้ำหรือจำเจอกับอุปกรณ์ฉาก เหมือนกับการเปลี่ยนสถานที่จริง ๆ ในเรื่องละคร

*ในการแสดงละครยังมีการใช้หมอนอีกลักษณะหนึ่ง เรียกว่า หมอนนิรุหรือหมอนสี่เหลี่ยมด้วยรูปทรงมีลักษณะสี่เหลี่ยมคล้ายอิฐ ส่วนการำใช้ในละครสามารถกระทำได้เช่นเดียวกับหมอนขวาน แต่ไม่ำใช้ในละคราน โดยเฉพาะเรื่องอิเหนา

2.1.3 เครื่องราชูปโภค คือ เครื่องใช้สอยของพระราชาถือเป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ จากหนังสือราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ โดยทวาริราช บ.มาลากุล สมุหพระราชพิธี กล่าวว่า เครื่องราชูปโภคทางราชการบัญญัติไว้สืบกันมาว่า เครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์มี 4 อย่าง คือ

- พานพระขันหมาก
- พระมณฑปรัตนกรัน
- พระสุพรรณศรี (บัวแจก)
- พระสุพรรณราช

เครื่องราชูปโภคทั้ง 4 อย่างนี้ทำด้วยทองลงยา มี 2 สำหรับ สำหรับใหญ่ สร้างในรัชกาลที่ 1 กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขเป็นผู้อำนวยการสร้าง อีกสำหรับหนึ่งคือสำหรับเล็ก สร้างในรัชกาลที่ 4 มีลักษณะดังนี้

(1) พานพระขันหมาก เป็นพาน 2 ชั้น รูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีชองพลู และดลสำหรับใส่หมาก ปัจจุบันไม่ได้ใช้สำหรับเช่นนี้แล้ว เพราะพระมหากษัตริย์ในรัชกาลหลัง ๆ ไม่ได้เสวยหมาก พานพระขันหมากสำหรับใหญ่ในรัชกาลที่ 1 นั้นทรวดทรงและมีมืองามมาก เป็นฝีมือเอกประเภทเดียวกับพานพระมหากฐินและพานบายศรี ซึ่งเป็นศิลปกรรมในรัชกาลที่ 1 และกล่าวกันว่างานการทำพานพระขันหมากนี้ได้สร้างหุ่นไม้ขึ้นทดลองก่อน แต่เมื่อทำได้งามเป็นที่พอใจแล้วจึงลงมือทำด้วยทอง หุ่นไม้ชิ้นเมื่อนำใช้แล้วจึงนำไปลงรักประดับมุกทำเป็นพาน 2 ชั้นขึ้นไว้ เป็นศิลปวัตถุอันงามยิ่ง เป็นชิ้นเอกในบรรดาเครื่องมุกของไทยชิ้นหนึ่ง

(2) มณฑปรัตนกรัน รูปทรงมณฑป มีพานรอง มีผาดรอบ และจอกสำหรับใส่น้ำเย็น

(3) พระสุพรรณศรี คือกระโถนเล็ก ทำเป็นรูปบัวแจก มีฝีมืองามมาก

(4) พระสุพรรณราช คือกระโถนใหญ่

นอกจากเครื่องราชูปโภคนี้แล้ว เครื่องใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ยังมีอีกชิ้นหนึ่ง คือเครื่องพวนพระศรี และเครื่องพานพระศรีนี้ยังเป็น 2 สำหรับ คือเครื่องทองลงยา สำหรับหนึ่งและเครื่องนากสำหรับหนึ่ง เครื่องทองสำหรับใช้ในเวลายกตติ และเครื่องนากสำหรับใช้

ในวันพระ เพราะในวันพระเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์มักจะทรงศีล จึงใช้เครื่องทองไม่ได้ เครื่องนากถือว่าเท่ากับเครื่องทองแดงจึงทรงและต้องได้ เครื่องพานพระศรีทั้งที่เป็นเครื่องทอง และเครื่องนาก มีดังนี้

(1) พานพระศรี พร้อมทั้งเครื่องสำหรับใส่หมากพลู
 (2) ที่สำน้ำเป็น ถ้าเป็นทองเรียกว่า "สุวรรณกิงคาร" ถ้าเป็นนาก เรียกว่า "พระเต้านาก"

(3) พระถ้วย มีทั้งนากและทอง

(4) พระสุพรรณศรี

(5) พระสุพรรณราช

ในการแสดงละครโดยเฉพาะในเรื่องอิเหนา เครื่องราชูปโภคที่นำมาใช้เพื่อบอกถึงฐานะของตัวละครในเรื่องที่เป็นกษัตริย์ในฉากนั้น ๆ ไม่ได้ใช้เต็มรูปแบบเดียวกับของจริงที่ใช้ในราชสำนัก แต่เป็นการนำของที่สร้างเลียนแบบด้วยวัสดุประเภทเงินกะไหล่ทองและมีไม้เต็มรูปแบบของจริงในราชสำนัก โดยส่วนมากจะวางไว้ประมาณ 3 ชั้น ได้แก่ คนโทน้ำ 1 ชั้น และหมอบมีฝาปิด 2 ชั้น วางบนพานที่มีผ้าคาดทองขลิบริมด้วยด้ายเงิน แต่ถ้ามีการวางเครื่องราชูปโภคทั้ง 2 ด้านของเตียง อีกด้านหนึ่งจะวางกาน้ำชาและกระโถนเล็ก ซึ่งทำด้วยวัสดุประเภทเดียวกัน ทั้งนี้การจะวางเครื่องราชูปโภคคนละครอย่างไรนั้น จะขึ้นอยู่กับบทละครและผู้กำกับเวที จะเห็นสมควร

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เครื่องราชูปโภคที่นำมาใช้ประกอบการแสดงละคร จะมีอยู่ด้วยกัน 5

ชุด ดังนี้

1. เครื่องราชูปโภคชุดที่ 1

ภาพชุดเครื่องราชูปโภคชุดที่ 1 จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดง
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร นางบงกช โพธิ์ทอง เป็นผู้จัดภาพ

เครื่องราชูปโภคในละครชุดนี้ ประกอบด้วย มณฑปหรือที่ใส่ผ้าเป็นของ
พระเจ้าแผ่นดินมีผาดรอบเป็นรูปอย่างมณฑป และผอบมีผาดรอบ 2 ใบ วางบนพานที่มีผ้าคาดทอง
ชลิบริมด้วยด้ายเงินบุทึบอยู่

เครื่องราชูปโภคชุดนี้ จะใช้ทุกครั้งเพื่อเป็นอุปกรณ์แสดงยศศักดิ์ของ
พระเจ้าแผ่นดิน ในฉากห้องพระโรง ฉากหลังพลา ฉากตึกหรือปราสาท และฉากห้องบรรทม

2. เครื่องราชูปโภคชุดที่ 2

ภาพชุดเครื่องราชูปโภคชุดที่ 2 จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดง
สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร นางบงกช โปธิ์ทอง เป็นผู้จัดภาพ

เครื่องราชูปโภคในละครชุดนี้ ประกอบด้วย กานสำน้ำวางบนถาดรอง
และกระถางเล็ก จะจัดวางอุปกรณ์ทั้ง 2 ชิ้นนี้ บนโต๊ะเคียงโดยไม่ต้องวางบนพานเหมือนเครื่อง
ราชูปโภคชุดอื่น ๆ

เครื่องราชูปโภคชุดนี้ จะใช้เป็นครั้งคราวโดยผู้ใช้คู่กับเครื่องราชูปโภค
ชุดที่ 1 ในฉากเดียวกัน.แต่จะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ แล้วแต่บทละครจะระบุไว้ หรือตามความเห็นชอบ
ของผู้กำกับเวที

3. ชุดพานพระขันหมาก เป็นอุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่

ภาพพานพระขันหมากในละคร จะประกอบด้วยพอบ 2 ใบ และทำใส่เครื่องหมากพลู ทั้งหมดจะวางไว้บนพานกะโหลกทอง นับเป็นเครื่องราชูปโภคอย่างหนึ่งในละคร จะใช้อุปกรณ์ชุดนี้ตามบทที่ระบุไว้ในบทละครหรือตัวละครมีบทต้องเสวยหมากเท่านั้น

พานพระขันหมากจัดเป็นราชูปโภคอย่างหนึ่ง มีที่ใช้ตลอดเรื่องตามบทละครทั้ง 20 ตอนน้อยมาก ได้แก่ ตอนสี่ระดมมาขอหมากจากบุษมาใบ้ำหื้อฮีเนา หลังจากที่พบกันงานเหตุการณ์เข้าเฝ้าท้าวดาหา

4. ชุดเครื่องทรงพระสาออง เป็นอุปกรณ์ตั้งอยู่กับที่

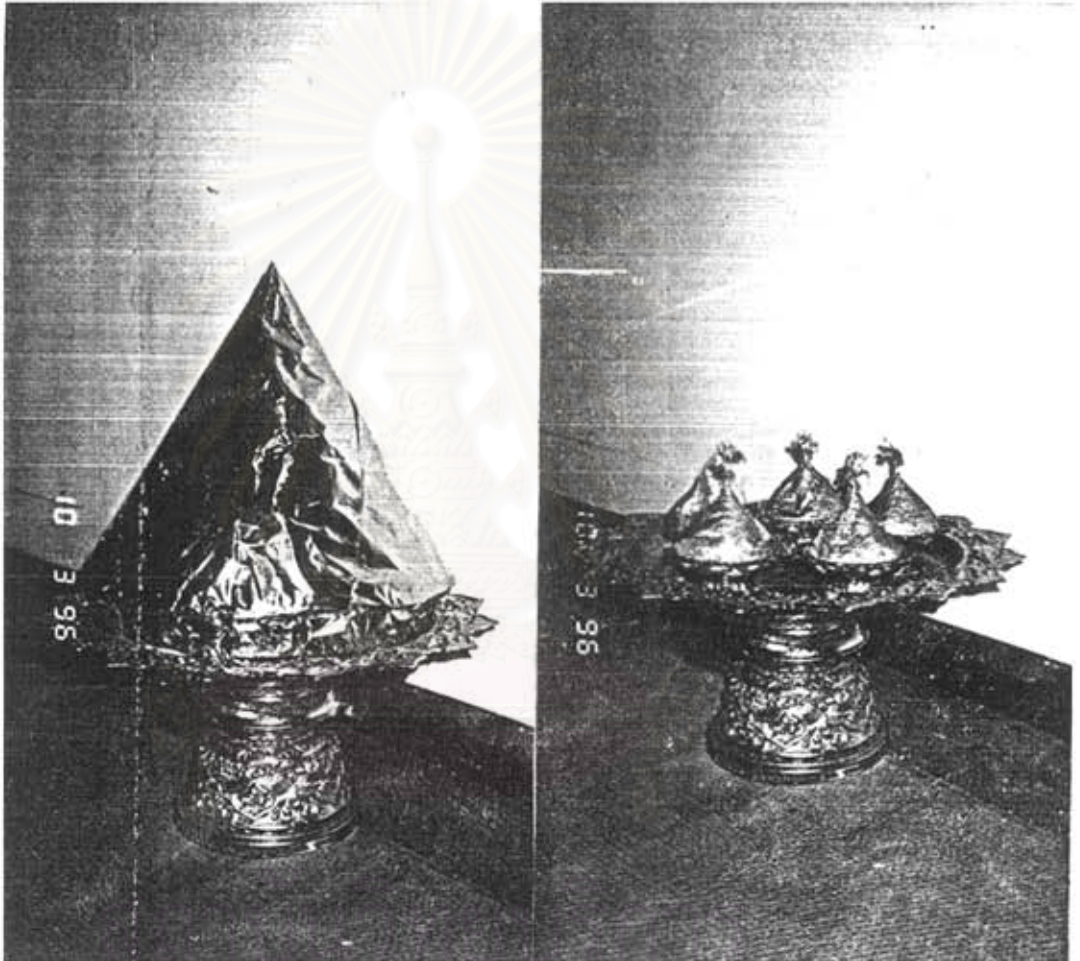
ภาพชุดเครื่องทรงพระสาอองในละคร จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วน
การแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร นางบงกช โพธิ์ทอง เป็นผู้จัดภาพ

ชุดเครื่องทรงพระสาอองนี้ ประกอบด้วย โถพระสุคนธ์ (ชวดน้ำหอม)
หมอบ โถกระแจะ และคันท้อง (กระจกเงา)

เครื่องทรงพระสาอองนี้จะใช้ฉากกลางสร้าง (อาบน้ำ) แต่งตัวที่ระบุ
ให้ใช้เครื่องหอมทาหน้าและทาตัวเท่านั้น

ชุดเครื่องทรงพระสาออง จัดเป็นราชูปโภคอย่างหนึ่ง มีที่ใช้บ่อย จาก
บทละครทั้ง 20 ตอน มีที่ใช้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น คือ กะหมิงกุกหนึ่งและพวกลงสรง โดยมีกิดาหยัน
หมอบและเชิญเครื่องทรงพระสาอองถวายต่อ 4 กษัตริย์ เมื่อถึงบทจะใช้เครื่องหอม

5. ชุดเครื่องโภชนาหารหรือสุวรรณภาชน์ เป็นอุบกรณ์ประเภทตั้งอยู่
กับที่

ภาพชุดเครื่องโภชนาหารหรือสุวรรณภาชน์ จากงานเครื่องแต่งกาย
วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ เมื่อนำออกประกอบการแสดงละคร งานถวายพระเพลิง พระบรมศพ
พระราชชนนี ในรัชกาลที่ 9 เมื่อ 10 มีนาคม 2539

เครื่องโภชนาหาร ถือเป็นราชูปโภคอย่างหนึ่ง มีที่ใช้ในละครเรื่อง
อิเหนาเพียง 2 ครั้ง ประกอบด้วย

1. โตกหรือพานทองขนาดใหญ่
2. ถ้วยใส่อาหารมีกรวยทองทำด้วยผ้าคาดหุ้มกระดาษแข็ง ติดหูทอง
บนยอด ในโตกทองนี้มีชุดถ้วย 5 ชุด
3. ผาปิด ทำด้วยกระดาษทองพับเป็นรูปกรวยขนาดใหญ่นำมาครอบ
ชุดถ้วยทั้ง 5 ชุด

เมื่อจะเข้ารับประกอบการแสดง มีผู้เชิญพานเครื่องโภชนาการที่มีผาครอบ
มาวางไว้หน้าตัวละครที่ทาบทเสวย จากนั้นจึงเปิดผา เพื่อให้ตัวละครแสดงท่าเสวยด้วยมือเปิบ

2.1.4 พัดใบก มีลักษณะคล้ายวาลวิชนี ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5
สิ่ง* ทำด้วยใบตาลปิดทองรูปทรงกลม ค้ำและเครื่องประกอบเป็นทองลงยา ส่วนพัดใบกานละคร
ทำด้วยใบตาลทาสีทอง เป็นรูปทรงกลมเช่นเดียวกัน ค้ำจะหุ้มด้วยผ้าคาดสีทองหรือใช้ทาสีทอง
ก็ได้ ประดับตกแต่งด้วยไหมพรมสีแดง และอาจติดพู่ลูกบิดตรงส่วนปลายของค้ำที่ใช้ถือด้วยก็ได้

แต่วัตถุประสงค์การใช้พัดใบกานละคร กลับเหมือนกับพัดใบก ซึ่งเป็น
หนึ่งในจำนวนเครื่องสูงทั้ง 8 สิ่ง** ที่ใช้สำหรับระดับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ คือใช้
เพื่ออยู่งานพัดถวายพระมหากษัตริย์ พัดใบกมีอยู่ 3 ขนาด คือ

- ขนาดเล็ก สำหรับถือพัด
- ขนาดกลางมีคู่ สำหรับมหาดเล็กถวายอยู่งานพัดเวลาเสด็จประทับ

พระราชอาสน์

- ขนาดใหญ่ สำหรับเจ้าพนักงานเชิญอยู่งานพัดถวายในชบวนเสด็จ

พระราชดำเนิน

* เครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 สิ่ง ได้แก่ พระมหาดิษยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ฮาพระการ
พัดวาลวิชนี และพระแสง ฉลองพระบาทเชิงงอน

** เครื่องสูงทั้ง 8 สิ่ง ได้แก่ ฉัตร 7 ชั้น ฉัตร 5 ชั้น บังแทรก ฉัตรชุ่มสาย จามร
พระกลด บังสุรย์ และพัดใบก ใช้ในการเข้าชบวนแห่เสด็จพระราชดำเนิน

สำหรับพัดโบกานละคร ซึ่งมีลักษณะคล้ายวาลวิชนี แต่มีวัตถุประสงค์ในการใช้เหมือนพัดโบกตั้งที่อธิบายไว้ข้างต้นแล้วนั้น มีขนาดเล็กใช้สำหรับให้นางกษัตริย์หรือมหาดเล็กในละครถวายอยู่จนพักเวลาเสด็จประทับพระราชอาสน์ ทั้งนี้เนื่องจากพระราชอาสน์ในละครก็คือเตียงใหญ่หรือเตียงเล็ก สำหรับให้ตัวละครนั่งทับตามเนื้อเรื่อง ซึ่งมีส่วนสูงเพียงพุดครึ่งเท่านั้น ฉะนั้นในการแสดงละครจึงได้นำพัดขนาดเล็กที่ปกติใช้สำหรับถือพัดมาให้นางกษัตริย์หรือมหาดเล็กถืออยู่จนพักแทน ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสม อีกประการหนึ่งหากใช้พัดที่มีขนาดใหญ่และสูงกว่านี้จะทำให้บังผู้แสดงได้ ผู้ชมจะมองเห็นการแสดงได้ไม่ชัดเจน ดังภาพ

ภาพพัดโบกานละคร จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

มีลักษณะคล้ายวาลวิชนี เป็นพัดโบกขนาดเล็กแต่ใช้ถวายงานเวลาตัวละครที่เป็นกษัตริย์ประทับบนพระราชอาสน์ โดยส่วนใหญ่มักพัดโบกที่ใช้ประกอบในละครจะไม่นิยมมีหูลูกบิดตรงปลายอย่างพัดโบกที่ใช้ในระบำ เพราะเมื่อใช้ถวายงานแล้วหูจะบิดไปมาทำให้ไม่งาม พัดโบกจะใช้คู่กับแสหรืออาจใช้แต่พัดโบกอย่างเดียวก็ได้

2.1.5 แลหรือพระแล้ เป็นหนึ่งงานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 สิ่ง เช่นเดียวกับ วาลวิชนี พระแล้ทำด้วยขนจามรี ดำมเป็นแก้ว ส่วนแล้ในละครทำด้วยเส้นไหม ดำมเป็นไม้

พระแล้จะใช้นางงานพิธีราชาภิเษก โดยเจ้าพนักงานเป็นผู้ถือถวาย เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งรวมพระแล้และวาลวิชนีไปด้วย นายนิพนธ์ สุขสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ วรรณคดีไทยเกี่ยวกับขนบประเพณี หน้า 8 ว่า "การที่ใส่พระแล้และวาลวิชนีเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้อำนวยความสะดวกเย็นเป็นสุข ป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ แก่ประชาชน" แต่แล้ในละครมีวัตถุประสงค์ในการใช้เหมือนพัดโบก คือ เพื่ออยู่ถวายงานแด่พระมหากษัตริย์ใน ละคร โดยให้นางกำนัลหรือมหาดเล็กเป็นผู้อยู่งานถวาย มักใช้คู่กับพัดโบก

ภาพแล้ในละคร จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรม ศิลปากร

แล้ในละครมีลักษณะคล้ายแล้ปักมุงและแมลงท้าว ๆ โบ ทำด้วยเส้นไหม ดำมเป็นไม้ ใช้ คู่กับพัดโบก ใช้นิยมใช้แล้อย่างเดียว

2.2 อุปกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหว

หมายถึง อุกรณ์การแสดงต่าง ๆ ที่ตัวละครต้องใช้ตามบท เพื่อเป็นการเสริมบุคลิกของตัวละครและคุณสมบัติที่ได้รับในขณะนั้นจริง ๆ อุกรณ์ประเภทนี้ตัวละครมักต้องง้างถือจับต้อง และนำพาเคลื่อนที่ตามตัวละครที่ใช้อุกรณ์นั้น ๆ ไปด้วยเสมอ อุกรณ์ประเภทนี้มีก้อยู่ในฉากที่อ้างอิงเฉพาะกิจแล้วแต่กรณี เช่น ถ้าตัวละครเดินทางจะใช้อุกรณ์ประเภทพาหนะ ได้แก่ รถม้าทรง แล้ และขอส้าง เป็นต้น ถ้าเป็นการจัดการระบวนแห่จะใช้อุกรณ์ประเภทเครื่องสูงและประเภทพาหนะประกอบด้วย ดังนั้นอุกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหวของตัวละครจะสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

2.2.1 อุกรณ์ประเภทพาหนะ

2.2.2 อุกรณ์ประเภทเครื่องสูงในระบวนแห่

2.2.1 อุกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหว ประเภทพาหนะ คือ อุกรณ์การแสดงที่เกี่ยวกับการเดินทางและการเดินทัพของตัวละคร ไม่ว่าจะเดินทางใกล้หรือไกล ได้แก่

ราชรถ หมายถึง รถของพระเจ้าแผ่นดินจัดเป็นเครื่องราชูปโภคสำหรับกษัตริย์อย่างหนึ่ง (สงวน อ้นคง: 2514) จากหลักฐานการใช้ราชรถตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า มีการใช้ราชรถใน 3 กรณีด้วยกันคือ

1. งานพระราชพิธีในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991-2031)*
2. งานรับพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ.2228**

*จากหนังสือกฎหมายเทียรบาล ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงตราขึ้นไว้วัน พ.ศ. 2002 ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ค้นพบเรื่องราชรถที่มีในประเทศไทยและใช้เป็นรถพระที่นั่งเสด็จให้ทวนรอบเมือง เมื่อเสด็จพระราชพิธี

**จากจดหมายเหตุรายวันของท่านบาทหลวง เดอ ชิว ลี (สงวน อ้นคง: 2514) ใช้ราชรถเพื่ออัญเชิญพระราชสาส์นจากเรือพระที่นั่งมาถึงพระทวารชั้นนอก

3. งานพระบรมศพ*

ส่วนราชธานีและนคร ก็คือ รถพระที่นั่งสำหรับตัวละครที่เป็นกษัตริย์เมื่อจะเดินทางในระยะไกล เช่น อีเหนาเดินทางมาช่วยงานพระศพพระอัยกีที่เมืองหมันทยา เป็นต้น หรือเพื่อการศึกษาสงคราม ซึ่งไม่พบในละครเรื่องอีเหนา ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการใช้ราชธานีและนครก็จะเหมือนกับการใช้ราชธานีสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือเป็นพาหนะสำหรับกษัตริย์เมื่อจะเสด็จไปยังที่ต่าง ๆ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

สำหรับลักษณะของราชธานีและนครจะมีขนาดเล็กกว่าราชรถที่สร้างขึ้นเพื่ออัญเชิญพระบรมศพในรัชกาลที่ 1**มาก แต่แนวการสร้างคงจะได้เลียนแบบราชรถองค์จริงในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ โดยเฉพาะในเรื่องขนาด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของราชรถทั้งองค์จริงและ

*จากพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับกรมราชบัณฑิต ระบุว่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชาทรงใช้ราชรถเพื่ออัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับเป็นหลักฐานครั้งแรกที่ใช้ราชรถเพื่อการเชิญพระบรมศพ และหลังจากนี้ปรากฏว่าราชรถมิได้ใช้เพื่อการอื่น ๆ เลยนอกจากเพื่อการเชิญพระบรมศพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

**เข้าใจว่าราชรถที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นราชูปโภคอย่างหนึ่งสำหรับกษัตริย์นั้น คงชำรุดทรุดโทรมหรือคงถูกทำลายตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 ดังนั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดฯให้สร้างราชรถขึ้นใหม่เพื่อการเชิญพระบรมศพ ถึง 7 องค์ด้วยกัน โดยช่างสมัยอยุธยาที่ยังมีชีวิตอยู่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (แน่น้อย ปีฉุจพรรค, สมชาย ๗ นครพนม: 2535) มีดังนี้

- พระมหาพิชัยราชรถ] เป็นราชรถใหญ่สำหรับทรงพระศพ
- เวชยันต์ราชรถ]
- ราชรถน้อยองค์ที่ 1 เป็นรถทรงของสมเด็จพระสังฆราช
- ราชรถน้อยองค์ที่ 2 เป็นรถพระที่นั่งสำหรับประทับโยงพระบรมศพของพระมหาชนก
- ราชรถน้อยองค์ที่ 3 เป็นรถโปรยข้าวดอกคอกไม้
- รถโถง] เป็นรถทรงพระโกศพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่
- รถโถงมีหลังคา]

ราชรถในละครที่มองดูเหมือนขนาดหลายตัวรวมกันเกิดเป็นพาหนะรองรับบัลลังก์ท่าหน้าที่อยู่แลร์รักษา
วิมาน และลวดลายต่าง ๆ ที่สลักเป็นราชรถในละคร ก็เป็นการสลักลายแนวเดียวกันกับราชรถ
องค์จริงในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ กนกเปลว กระจิงปฏิตาณ ชูคล้ายบัลลังก์ เป็นต้น ดังภาพ
ต่อไปนี้

ภาพราชรถที่เข้าในละคร จากงานฉาก ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรม
ศิลปากร

ราชรถในละคร สร้างด้วยไม้สักแกะสลักทั้งคัน ประกอบด้วยส่วนประกอบดังนี้

1. งอนรถ ประดับด้วยธงสามชาย
2. ตัวรถ เป็นฐานรองรับบัลลังก์และให้ตัวละครนั่งได้บางกรณี
3. บัลลังก์สำหรับให้ตัวละครนั่ง
4. ล้อรถ มีตัวขนาดประดับล้อ สำหรับให้ตัวละครก้าวขึ้นไบนบนตัวรถ
5. แอกสำหรับให้ม้าลากจูง
6. ไม้ค้ำอยู่ด้านล่างของแอก ใช้ค้ำยันตัวงอนรถให้ตั้งอยู่ตามเวลาที่ราชรถอยู่กับที่

รูปร่างและขนาดของราชรถในละคร

ราชรถในละครของกรมศิลปากรสร้างโดยใช้นาค 3 ตัว เป็นฐานรองรับบัลลังก์ นาค 2 ตัว ประดับล้อตัวละ 1 ด้าน นาค 2 ตัว เป็นยอดบัลลังก์ตัวละ 1 ด้าน และนาคตัวสุดท้ายเป็นนาคงอนรถ ประดับด้วยธงชัยสามเหลี่ยม รวมทั้งหมคนาค 8 ตัว ขนาดและความกว้างของราชรถคันเล็ก*

ความยาวตลอดตั้งแต่หัวนาคที่เป็นงอนรถถึงท้ายรถ	13.3	ฟุต
ความยาวเฉพาะตัวรถ	8.4	ฟุต
ความกว้างของบัลลังก์	1.4	ฟุต
ความยาวของบัลลังก์	1.9	ฟุต
ความสูงของบัลลังก์	1.4	ฟุต
ความสูงของราชรถตั้งแต่พื้นถึงยอดบัลลังก์	3.08	ฟุต
ความยาวของตัวนาคประดับล้อ	5.3	ฟุต
ความยาวของแอก	2.6	ฟุต

สำหรับการเคลื่อนที่ของราชรถองค์จริง ซึ่งเป็นราชรถองค์ใหญ่จะใช้คนเป็นจำนวนมากลากจูงด้วยเส้นเชือกขนาดใหญ่ทั้งด้านหน้าและหลัง ส่วนราชรถในละครจะใช้ตัวละครแต่งกายเลียนแบบม้าหรือราชสีห์ 2 คน จับแอกลากราชรถไปตามพื้นเวที

ม้า ในการแสดงละครเรียกว่า "ม้าแผน" เพราะทำด้วยหนังสัตว์ตัดเป็นรูปม้า (มีขนาดความยาวตั้งแต่หัวม้าจนถึงหางม้าประมาณ 1 ฟุตครึ่ง) และวาดลวดลายเลียนแบบม้าจริง โครงของตัวม้าทำด้วยลวดขนาดใหญ่เพื่อป้องกันมิให้ตัวหนังงอหรือบิดมาเข้า

*ราชรถของกรมศิลปากรที่ทำด้วยไม้สักแถมสลัก มี 3 คัน เป็นคันใหญ่ 1 คัน และคันเล็ก 2 คัน

คันใหญ่ ยาว 16.5 ฟุต สูงจากพื้นถึงยอดบัลลังก์ 4.5 ฟุต

คันเล็ก ยาว 13.3 ฟุต สูงจากพื้นถึงยอดบัลลังก์ 3.08 ฟุต

สำหรับการแสดงในโรงละครแห่งชาติ นิยมใช้ราชรถคันเล็กมากกว่า เนื่องจากเคลื่อนที่สะดวกกว่า เพราะพื้นเวทีมีจำกัด ส่วนคันใหญ่มักใช้สำหรับการแสดงกลางแจ้ง

เมื่อตัวละครจะเดินทาง เดินทัพ และขณะสู้รบข้าศึก เมื่อจะใช้ให้แวนม้าแฝงที่เอาด้านขวาของผู้แสดง แต่ในการแสดงบางครั้งเมื่อตัวละครจะต้องทาบทอยบนหลังม้าเป็นเวลานาน เช่น เมื่ออิเหนาชมสวนสะตาทันบนหลังม้า มักจะใช้ผู้แสดงแต่งกายเลียนแบบม้าทาบทประอบด้วย

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพม้าแฝง จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

ม้าแฝง ทำจากหนังสัตว์ตัดเป็นรูปม้ากำลังวิ่ง วาดรูประบายสีทั้ง 2 ด้าน ให้เป็นลวดลายตามแบบม้าจริง จุดสำคัญคือตรงกลางของอานม้าจะมีลวดเหล็กขนาดใหญ่ผูกติดโยงกับตัวม้า ทำเป็นรูปขอ สำหรับแวนเอาของผู้แสดง ใช้คู่กับแฉี่ม้าหรืออาวุธก็ได้

เส้นไม้ คือ ไม้สำหรับตีไม้เพื่อกระตุ้นให้ไม้ออกร่วง มีขนาดยาวอย่าง ไม้เรียวยาวประมาณ 2.7 ฟุต ในการแสดงละครเส้นไม้จะทำด้วยหวาย ขดปลายด้านหนึ่งให้โค้งเป็น วงรี เพื่อให้มือของผู้แสดงสอดเข้าไปได้ ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งปล่อยยาให้ตรง แล้วนำไหมพรมสีแดง ทำเป็นหูหิ้วรอบไม้เป็นข้อ ๆ มักใช้ร่วมกับผ้าแดง

ภาพเส้นไม้ จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร
เส้นไม้ จะทำด้วยหวายยาวอย่างไม้เรียวยาว ประดับด้วยไหมพรมเป็นข้อ ๆ เพื่อความ สวยงาม ตรงส่วนปลายไม้ด้านล่างจะมีเชือกขดเป็นวงรี เพื่อให้มือของผู้แสดงสอดเข้าไปได้เหมือน อย่างเส้นไม้ที่ใช้จริง บางทีอาจใช้หวายขดแทนเส้นเชือกก็ได้

ขอช้าง คือขอเหล็กมีด้ามสำหรับสับช้าง เพื่อบังคับช้าง ในละครขอช้าง ทำด้วยไม้ทาสีดำ มีขนาดความยาวประมาณ 4 ฟุตครึ่ง านส่วนที่เป็นด้าม แต่ส่วนที่เป็นขอและส่วนปลาย ทาสีเงิน เพื่อให้รู้ว่าเป็นส่วนคม าช้เมื่อตัวละครจะขึ้นช้างเพื่อเดินทาง ตัวละครจะถือขอช้างกำกับไปด้วย

ภาพขอช้าง จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรม

ศิลปากร

ขอช้างจะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่เป็นด้าม จะทาสีดำ
2. ส่วนปลาย จะทำให้เรียวแหลม ทาสีเงิน เพื่อใช้เป็นอาวุธได้
3. ส่วนที่เป็นขอ าช้จักช้างบังคับให้เดินไปตามทิศทางที่ต้องการจะทาสีเงิน เพื่อให้ดู

เป็นส่วนคม

ขอช้างจะใช้เมื่อตัวละครจะเดินทางด้วยช้างเท่านั้น

ธง คือ ผืนผ้าสี่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือสามเหลี่ยม มีลวดลายเป็นรูปต่าง ๆ ใช้เป็นเครื่องหมายบอกชาติและตำแหน่งในละคร ธงหรือผืนผ้างดังกล่าวจะติดไว้ที่ด้ามธงที่มีขนาดยาวเพื่อให้ตัวละครได้ใช้ถือขณะแสดง ส่วนมากใช้สำหรับการเดินทาง

ธงในละครโดยส่วนใหญ่จัดทำด้วยผ้าสามเหลี่ยมมากกว่าแบบผ้าสี่เหลี่ยมผืนผ้า เนื่องจากผ้าสามเหลี่ยมจะดูสวยงามและไม่ปิดบังหน้าผู้แสดงที่ถือธง ความยาวของผืนธงด้านบนเท่ากับ 3.9 ฟุต ด้านล่างเท่ากับ 4.5 ฟุต ดันธงหรือด้ามธงทำด้วยไม้กลมมีลักษณะคล้ายท่อขนาดยาวประมาณ 7 ฟุต ยอดแหลมยาวประมาณ 5 นิ้ว

ภาพธง จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ผืนธงจะทำด้วยผ้าเป็นรูปสามเหลี่ยมด้านไม่เท่า จะประดับตกแต่งให้สวยงามอย่างไรก็ได้ ติดไว้ที่ด้ามธงขนาดยาว ให้ผู้แสดงถือเมื่อจะรำ ใช้ในกระบวนพู่ การเดินทัพ และในกาารรบ

กลด หรือพระกลด คือ รมขนาดใหญ่เป็นเครื่องกันแดดฝน จัดเป็นหนึ่ง
ในจำนวนเครื่องสูงสำหรับประดับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ 8 สิ่ง เช่นเดียวกับพัดโบกองค์-
พระกลดทำด้วยผ้าชุบขี้ผึ้ง อาจเป็นผ้าไหม ผ้ามัด หรือผ้าเยียรบับ ค้ำเป็นถมทองหรือทองลงยา
ยอดเป็นรูปพรมพัตร

กลदानละคร จะมีลักษณะส่วนใหญ่อคล้ายกับองค์พระกลดจริง เพียงแต่
ใช้วัสดุพื้น ๆ ได้แก่ ใช้ผ้ามัดหรือผ้าที่มีความมันเป็นเส้นม มีหลายสี เช่น เขียว แดง เหลือง
และส้ม ตัวกลดมีลักษณะกลมเมื่อกางแล้วมีขนาดเส้นรอบวงเท่ากับ 12 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลาง
เท่ากับ 4.6 ฟุต หั้งชายห้อยเป็นระบายลงมาโดยรอบ ค้ำเป็นไม้ขนาดยาวโดยส่วนใหญจะทำ
ค้ำเป็น 2 ท่อน เมื่อจะใช้จึงนำค้ำทั้ง 2 ท่อนมาต่อกัน มีขนาดความยาวเท่ากับ 7.3 ฟุต
ยอดคล้ายนิ้วเข้าต่อกันหลาย ๆ ชั้น

วัตถุประสงค์ในการใช้กลदानละคร เช่นเดียวกับพระกลด คือ กั้นให้เจ้านายหรือกษัตริย์
เพื่อกันแดดฝนเมื่อจะเดินทาง ในการแสดงละครส่วนใหญ่มักจะใช้เมื่อตัวละครออกตรวจพล
เพื่อดูความเรียบร้อยของกองทัพที่จะยกไปและกั้นนางสนมแพะ ส่วนนางอื่น ๆ มีทำขึ้นน้อยมาก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพกลฉนวนละคร จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรม
ศิลปากร

กลศหรือร่มขนาดใหญ่ ประกอบด้วย

1. ส่วนที่เป็นร่ม ทำด้วยผืนผ้ามีลักษณะกลม ซึ่งไว้กับเส้นลวดเพื่อใช้บังคับเมื่อจะกางออก ทั้งชายห้อยเป็นระบายประดับด้วยดินเงินหรือดินทอง
2. ส่วนที่เป็นด้าม ทำด้วยไม้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน เพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้าย เมื่อจะใช้ให้น่า 2 ส่วนมาต่อกัน ใช้ถือประกอบการแสดง
3. ส่วนที่เป็นยอด จะประดิษฐ์ให้สวยงาม านภาพเป็นยอดกลม

นอกจากอุบกรณ์ประเภทพาหนะที่กล่าวถึงทั้งหมด 6 รายการแล้วนั้น ในบทละคร
อิเหนาของกรมศิลป์ากร ยังมีอุบกรณ์ประเภทพาหนะอีกชนิดหนึ่งใช้ประกอบการแสดงในเหตุการณ์
"ลมหอบ" เพียงเหตุการณ์เดียว ได้แก่

ระแทะ เป็นเกวียนสำหรับนั่งขนาดเล็กชนิดหนึ่ง เพื่อการเคลื่อนที่ไปได้เร็ว
ระแทะเป็นอุบกรณ์ประเภทพาหนะสำหรับให้นางบุษبانั่งชมสวนสะตาทันที่ใต้ทอง ระหว่างคอย
อิเหนากลับจากแก่งสยัที่เมืองคหา โดยมีประสันดาและตามะหงง เป็นตัวละครที่ทำหน้าที่ลาก
ระแทะให้นางบุษบา

การเคลื่อนที่ระแทะ ใช้ผู้แสดง 2 คน ลากไปตามพื้นเวทีเช่นเดียวกับราชรถ
ละคร แต่ให้ความหมายต่างกัน กล่าวคือ ผู้แสดงที่ทำหน้าที่ลากราชรถ หมายถึง ม้าสำหรับลากรถ
แต่ผู้แสดงที่ทำหน้าที่ลากระแทะ หมายถึง คนานเรื่องละคร

ดังนั้นอุบกรณ์ประเภทพาหนะทั้งหมดที่ใช้ประกอบการแสดงละครเรื่องอิเหนา
ของกรมศิลป์ากรทั้ง 20 ตอน จะมีทั้งหมด 7 รายการ แต่ 6 รายการแรกจะมีที่ใช้บ่อย และใช้
วนเวียนกันในแต่ละตอนต่าง ๆ ตามที่บทละครระบุ ซึ่งจะมีเกณฑ์การใช้เป็นระบบระเบียบสืบมาแต่
โบราณ ส่วนรายการที่ 7 มีที่ใช้เพียงครั้งเดียวตลอดเรื่อง และมีวิธีใช้ที่ค่อนข้างง่าย เพียงแต่มี
ผู้แสดงลากไปตามเวที ให้ผู้แสดงเพียงคนเดียวนั่งบนระแทะเท่านั้น ฉะนั้นในการกล่าวถึงจารีต
การใช้อุบกรณ์ประเภทนี้ จะได้กล่าวถึงเฉพาะรายการที่ 1-6 ส่วนรายการที่ 7 จะไม่กล่าวถึง

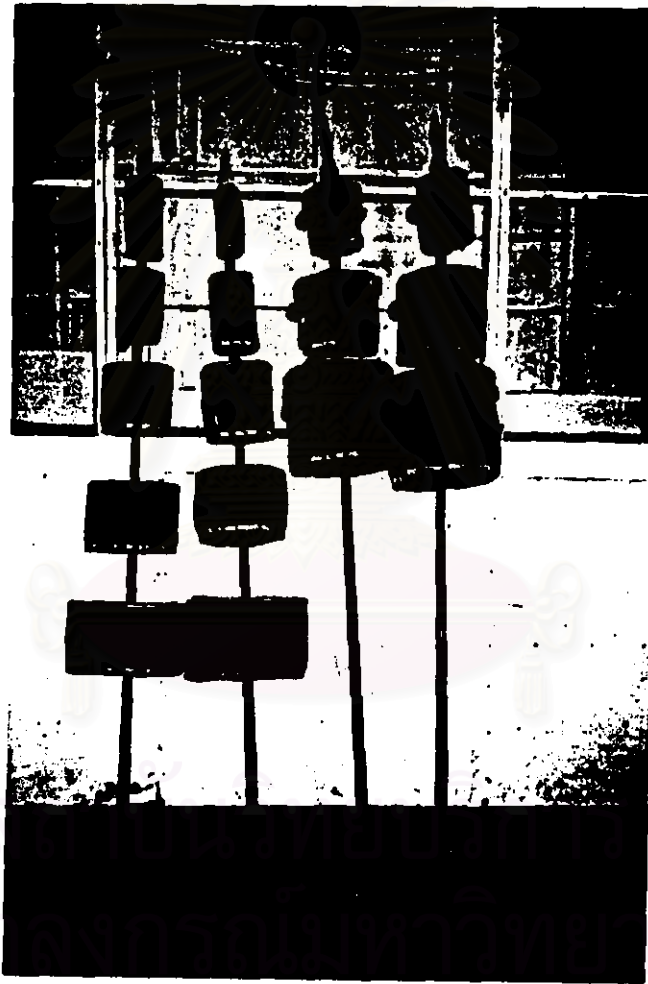
2.2.2 อุบกรณ์ประเภทเครื่องสูงในกระบวนแห่

อุบกรณ์ที่นำมาใช้ประกอบในกระบวนแห่ จะเป็นอุบกรณ์ประกอบการ
เคลื่อนไหวประเภทพาหนะบางชนิด ได้แก่ ธง กลด ราชรถ ม้า และแล่ม้า ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว
ในตอนต้น ประกอบกับเครื่องสูงที่สร้างเลียนแบบเครื่องสูงในราชสำนักที่เห็นมีใช้ ได้แก่ ฉัตร 5
ชั้น ฉัตรชুমสาย จามร บังแทรก บังสุรย์ พัดบายก ไม้ขี้ฉัตร 7 ชั้น

สำหรับเครื่องสูงในละครที่กล่าวถึง ได้จัดสร้างเลียนแบบเครื่องสูงใน
ราชสำนักนั้น หมายถึง การสร้างให้มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับเครื่องสูงในราชสำนักเท่านั้น ส่วน
ขนาดและวัสดุที่ใช้ทำด้วยวัสดุพื้น ๆ เช่น ไม้ กระดาษแข็ง กระดาษทอง และผ้า เป็นต้น โดยมี
จุดประสงค์ให้มีเครื่องประดับเกียรติยศในละครเท่านั้น ดังนั้นฉัตร 7 ชั้นที่มีใช้สำหรับเครื่องสูง

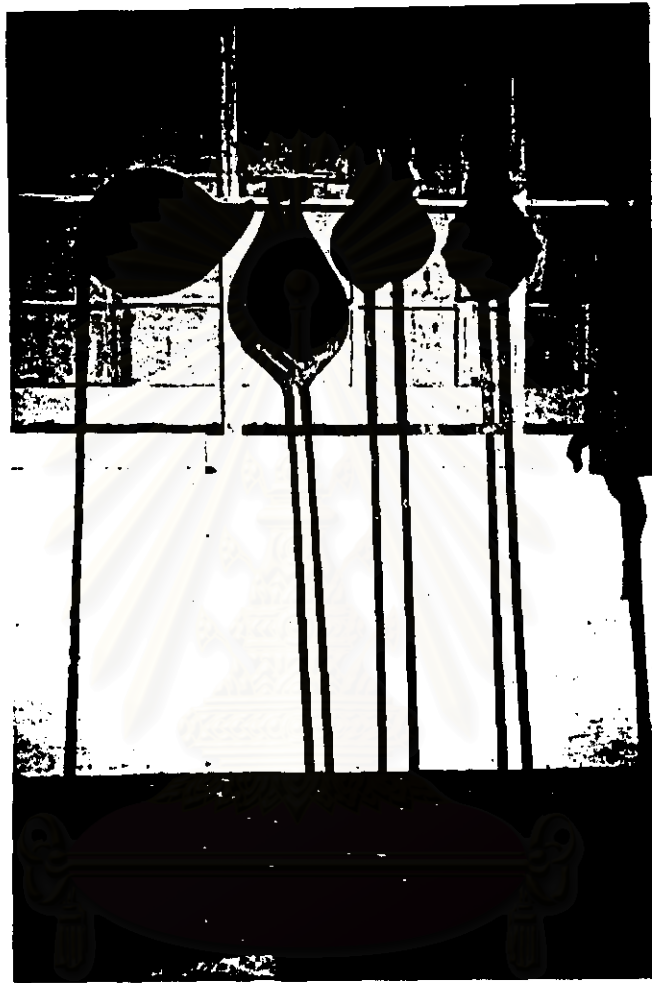
ตามราชประเพณีนั้นจะไม่มีในละคร เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นการทำเทียมเจ้ามากเกินไป จึง
มีเครื่องสูงชั้นสูงสุดเพียงแต่ฉัตร 5 ชั้นเท่านั้นในการแสดงละคร

ลักษณะของเครื่องสูงในละครภาพที่ 1

จากซ้าย ฉัตร 5 ชั้น เขียวและแดง ฉัตรทูนสาย เขียวและแดง

ลักษณะของเครื่องสูงในละคร ภาพที่ 2

จากซ้าย พัดใบก, บังสุรย์ 2 คัน, จามร 2 คัน, บังแทรก 2 คัน และกลด

จะเห็นได้ว่าลักษณะของเครื่องสูงในละครมีลักษณะโดยรวมคล้ายกับเครื่องสูงสำหรับกษัตริย์ตามราชประเพณี แต่ขนาดจะเล็กกว่าเห็นได้ชัดจากพัดใบกและบังสุรย์ ลักษณะลวดลายจะหายากกว่าเนื่องจากผู้ชมละครจะอยู่ไกลจากผู้แสดงพอสมควร และผู้ชมส่วนใหญ่มิได้สนใจเครื่องประกอบกระบวนมากเท่ากับสนใจผู้แสดง ดังนั้นเครื่องประกอบเหล่านี้จึงมีความสำคัญเพียงให้ภาพที่ปรากฏต่อสายตาผู้ชมนั้นสวยงามและส่งเสริมบุคลิกลักษณะของผู้แสดงให้เด่นมากยิ่งขึ้น

ลักษณะและขนาดของเครื่องสูงในละคร

1. จักร 5 ชั้น เขียวและแดง ทำด้วยผ้าสีตัดเป็นวงกลมห้อยชายผ้าลงเป็นรูปจักร เดินลายด้วยกระดาดทอง เรียงลำดับจากจักรใหญ่สุดทางด้านล่างขึ้นไปได้ 5 ชั้น ชั้นบนสุดจะเป็นจักรขนาดเล็กที่สุด มีด้ามสำหรับถือทำด้วยไม้ยอดทรงกลม สูงประมาณ 8.2 ฟุต
 2. จักรพุ่มสาย เขียวและแดง ทำด้วยผ้าสีตัดเป็นวงกลม ห้อยชายผ้าลงเป็นรูปจักร ขลิบด้วยกระดาดทองเช่นกัน เรียงลำดับจากจักรขนาดใหญ่ถึงเล็กสุดได้ 3 ชั้น มีหูสีเดียวกับผ้าห้อยทับชายผ้าอย่างพุ่มสาย ในกระบวนพระราชอิสริยยศที่จะกล่าวถึงต่อไป จักรพุ่มสายในละครมีด้ามสำหรับถือ ทำด้วยไม้ยอดแหลม สูงประมาณ 8.9 ฟุต
 3. หัตถ์บอก ทำด้วยกระดาดทองเดินลายด้วยสีแดง ตัดเป็นรูปช้อย มีด้ามถือสูงประมาณ 7.9 ฟุต
 4. บังสุรย์ ทำด้วยกระดาดทองเดินลายและขลิบริมด้วยสีแดง ตัดเป็นรูปรีห้าปลายด้านบนและล่างแหลม ติดหูสีแดงด้านบน มีด้ามถือ สูงประมาณ 7.4 ฟุต
 5. จามร ทำด้วยกระดาดทองเดินลายและขลิบริมด้วยสีแดง ตัดเป็นรูปน้ำเต้า ติดหูด้านบนสีแดง มีด้ามถือสูงประมาณ 7.9 ฟุต
 6. บังแทรก ทำด้วยกระดาดทอง ตัดเป็นรูปหยัก ๆ คล้ายใบสาเก เดินลายและขลิบริมด้วยสีแดง ติดหูด้านบน มีด้ามถือสูงประมาณ 7.9 ฟุต
- อุปกรณ์ประกอบกระบวนแห่ นอกจากจะประกอบด้วยอุปกรณ์ในประเภทพาหนะบางชนิดแล้ว ยังมีอุปกรณ์ประเภทเครื่องสูงที่สร้างขึ้นเลียนแบบเครื่องสูงสำหรับกษัตริย์อีก 6 ชนิด ใช้สำหรับประกอบกระบวนแห่ในละคร ทั้งนี้รวมถึงการจัดกระบวนแห่ในชนบทและละครพาหนะประเภทอื่น ๆ ด้วย

2.3 อุปรกรณ์ประเภทอาวุธ

อุปรกรณ์ประเภทอาวุธ เป็นอุปรกรณ์การแสดงที่ตัวละครจะต้องใช้เมื่อจะทำการรบหรือราวาดฝีมือหรือพกดัดตัวเป็นอาวุธประจำกาย ในบทละครเรื่องอิเหนามีเหตุการณ์การรบที่ต้องใช้อุปรกรณ์ประเภทนี้อยู่ 6 ครั้ง ได้แก่

1. อิเหนารบกับระตูปุศลิษา ใช้อาวุธทวน
2. ศีกะหมังกูหนิง ใช้อาวุธทวน หอกซัด กระบี่ และกริช
3. ศีกจะมาทรากะปาหลัน ใช้อาวุธทวน หอกซัด
4. บันหยีรบยาหรัน ใช้อาวุธกริช
5. ศีกมะงาดา ใช้อาวุธทวน หอกซัด กระบี่ และกริช
6. ศีกท้าวล่าสามและระตู่ทั้ง 5 ตัวเอกไม่ได้ออกรบทหารในกองทัพเป็นฝ่ายรบ

กับข้าศึก ใช้ดาบและกริช

ในการรบทั้ง 6 ครั้งนี้ ศีกที่ใช้อาวุธครบทุกชนิดสำหรับตัวเอกในเรื่องมี 2 ศีก คือ ศีกกระหมังกูหนิงและศีกมะงาดา แต่ใน 2 ศีกนี้ อาจารย์ทางนาฏศิลป์หลายท่าน*ต่างกล่าวเหมือนกันว่า ศีกครั้งสำคัญในเรื่องอิเหนา และเป็นศีกที่มีการรบชวนตื่นเต้น ใ้เราจมากที่สุด คือ ศีกกระหมังกูหนิง ซึ่งในศีกครั้งนี้ใช้อาวุธสำหรับตัวเอกในละครครบทั้ง 4 อาวุธ ที่จะได้กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์นี้ได้แก่

1. อาวุธทวน
2. หอกซัด
3. กระบี่
4. กริช

*อาจารย์ทรงนาฏศิลป์หลายท่าน ได้แก่ อาจารย์ ศิริวัฒน์ ศิษย์นันท์ อาจารย์ รัตติยะ วิกลิตพงษ์ อาจารย์ อุดม อังสุธร อาจารย์ เวณิกา บุนนาค เป็นต้น

ภาพแสดงอาวุธทั้ง 4 ชนิดที่ใช้สำหรับตัวเอกในเรื่องอิเหนา จากงานเครื่องแต่งกาย
 ส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร เรียงจากซ้ายมาขวา ได้แก่ ทวน หอกขัด
 กระบี่ กริช

- ทวน เป็นอาวุธยาวที่สุด
- หอกขัด ใช้ 1 คู่ สำหรับผู้แสดง 1 คน
- กระบี่ ทำด้วยหวายแบบกระบี่รา
- กริช เป็นอาวุธสั้นที่สุดในจำนวนอาวุธทั้ง 4 ชนิดนี้

ภาพอาวุธทวน จากงานเครื่องแต่งกาย
ส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร

ทวนในละคร	มีความยาว	5.2 ฟุต
ด้ามทวนยาว		4.2 ฟุต
ใบทวนยาว		1.0 ฟุต

1. อาวุธทวน เป็นอาวุธชนิดหนึ่งคล้ายหอก ตรงคอมมีขลุ่ยไว้เป็นพวง
ทวนเป็นอาวุธสำหรับทหารม้า แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่

- ใบทวน ทำด้วยเหล็กกล้าปลายแหลม มีเหลี่ยมทั้ง 4 ด้าน
- ด้ามทวนหรือคันทวน ทำด้วยเหล็กกล้า (ทำด้วยไม้ก็ได้) เป็น

รูปกระบวยยาว รวมทั้งตัวทวนตั้งแต่ 2 เมตรขึ้นไป ศูนย์กลางน้ำหนักต้องให้อยู่ชิดกับมือที่จับและ
ถือปลายแหลมของตัวทวนต้องให้ตรงกับแนวแกนทางยาวด้วย

ทวนในละคร ทำด้วยไม้ทั้ง 2 ส่วน มีน้ำหนักเบาอย่างมาก เพื่อ
สะดวกในการรำและใช้อาวุธในละคร ใบทวนจะทำสีเงิน เพื่อให้ดูเป็นส่วนคม ที่ด้ามหรือคันทวน
จะทำสีน้ำตาลหรือดำ ติดหูสีแดงตรงคอทวน มีกระบังเล็ก ๆ เพื่อสะดวกในการแทงและชักกลับ
อย่างทวนจริง

ทวนในละคร จะใช้รบบนหลังม้า (ม้าแฉง) โดยตลอดซึ่งผิดจาก
การใช้จริงนายทงตักดี เมฆะมาน ได้อธิบายว่า ในการรบจริง หากผู้ใช้ทวนตกจากหลังม้าก็ยังไม่
ต้องใช้อาวุธทวนในที่ราบแทนดาบ หรืออาวุธอื่น ๆ ต่อสู้กับข้าศึกต่อไป

ภาพหอกชิต จากงานเครื่องแต่งกาย
ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร

หอกชิต มีความยาว	4	ฟุต
คันทอก ยาว	3.2	ฟุต
ตัวหอก ยาว	10	นิ้ว

2. หอกชิต เป็นหอกด้ามสั้นสำหรับใช้พุ่งหรือชิตใบ มืออยู่ 2 ชนิดคือ
ชนิดที่คอหอกมีกระบังและชนิดที่ไม่มีกระบัง แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนเช่นเดียวกับทวน คือ

- ตัวหอก ทำด้วยเหล็กกล้ามีเหลี่ยมทั้ง 4 ด้าน
- คันทอกหรือด้ามหอก ทำด้วยเหล็กกล้าหรือไม้ รูปทรงกระบอก
หอกชิตอันละคร ทำด้วยไม้ทั้ง 2 ส่วน ส่วนที่เป็นด้ามทาสีดำหรือ

น้ำตาล ส่วนที่เป็นตัวหอกทาสีเงิน มีกระบังตรงคอหอกและไม่มีหู

หอกชิตอันละคร จะใช้บนหลังม้าเพื่อพุ่งหรือชิตใบ และรบกกันอย่าง
ละคร ส่วนในความเป็นจริง นายทงศักดิ์ เมษะมาน ได้อธิบายไว้เช่นเดียวกับการใช้ทวน คือ
สามารถรบกับศัตรูแทนดาบหรืออาวุธอื่น ๆ ได้ในที่ราบ

ภาพกระเป๋ จากงานเครื่องแต่งกาย
ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร

กระเป๋ มีความยาว	3.3 ฟุต
ตัวกระเป๋ ยาว	2.8 ฟุต
ค้ำมกระเป๋ ยาว	6 นิ้ว
ส่วนปลายต่อจากโครงกระเป๋ยาว	1.5 นิ้ว

3. กระเป๋ เป็นอาวุธใช้ในการฟันและแทง ตัวกระเป๋ทำด้วยเหล็กตีมี
รูปแบนตรงและปลายแหลม ยาวประมาณ 90 เซนติเมตร มีน้ำหนักไม่มากนัก เหมาะสำหรับถือมือ
เดียว ใช้ฟันและแทงได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว โดยมากมักทำให้พอเหมาะมือผู้ใช้เพื่อจะได้ฟันแทง
ได้ถนัด กระเป๋ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

ตัวกระเป๋ เป็นเหล็กลักษณะแบน ตรง และปลายแหลม ดังที่กล่าว
แล้ว น้ำหนักส่วนมากตกอยู่ที่ค้ำมกระเป๋ ให้มีน้ำหนักน้อยในตอนปลายและตอนกลาง ตอนท้ายของตัว
กระเป๋ได้บากเนื้อเหล็กให้เรียวลงใบ เพื่อทำกันสำหรับติดกับค้ำม

ค้ำมกระเป๋ สวมติดอยู่กับกันของกระเป๋อย่างแน่นหนา ยาวประมาณ
12 เซนติเมตร ขนาดใหญ่พอถือกำได้อย่างถนัดและมั่นคง

โครงกระเป๋ มีรูปร่างคล้ายตะกร้อสอยผลไม้ (นายนาท เทพหัสดิน
๗ อยุธยา, 2513) ทำด้วยแผ่นเหล็กบรู้งัดติดแน่นอยู่กับหัวและท้ายของค้ำมกระเป๋ มีไว้สำหรับ
ป้องกันมิให้ซ้าศึกพันถูกมือผู้ถือกระเป๋นั้น

ฝักกระปี่ สำหรับสวมกระปี่เมื่อยังไม่ถึงเวลารบ รูปร่างลักษณะเหมือนตัวกระปี่ อาจทำด้วยโลหะหรือไม้ ช่างในฝักมีหนังอ่อนหรือผ้าสักหลาดกรุเพื่อป้องกันเสียงและการเสียดสี ระหว่างตัวกระปี่และฝัก

กระปี่ในละคร มีรูปร่างลักษณะเหมือนกระปี่จริง โดยมากตัวกระปี่ทำด้วยหวายขนาดใหญ่กว่าหัวแม่มือเล็กน้อย ส่วนปลายเล็ก เรียว ทาสีเงิน ดำถักและหุ้มด้วยกามะหยี่ โกร่งทำด้วยหนังหีบทั้งแผ่นตัดเป็นลวดลายเพื่อความงาม กระปี่เช่นนี้ในวิชากระปี่กระบองเรียกว่า "กระปี่รา" (นายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2513) ไม่มีฝัก

กระปี่ในละคร จะใช้รบกัณที่ราบ ใช้ในระยะประชิดตัว และไม่มีฝักกระปี่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพกริชอีเหนา จากงานเครื่องแต่งกาย
ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร

ความยาวของกริชเมื่ออยู่แนฝัก 14.5 นิ้ว

ความยาวของตัวกริช 10.5 นิ้ว

4. กริช เป็นอาวุธสั้นใช้ในการแทงและต่อสู้แบบประชิดตัวถึงขั้น
ตะลุมบอนเป็นของชาว มลายู มีลักษณะเป็นมีด 2 คม ปลายแหลม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ
- ตัวกริช ทำด้วยเหล็กเป็นรูปคดอย่างงูเลื้อย หรือรูปตรงแบบมีด
ก็ได้ ตรงส่วนปลายจะเรียวแหลมมาใช้ในการแทง
 - ด้ามกริช อาจทำด้วยโลหะหรือไม้ก็ได้ เป็นรูปโค้ง งอ แทะสลัก
เป็นรูปต่าง ๆ ตามความนิยมของเชื้อชาติ
 - ฝักกริช ทำด้วยโลหะหรือไม้ ใช้งานฝักมีหนังหรือผ้าสักหลาดกรุ
เพื่อกันเสียงและการเสียดสีระหว่างตัวกริชและฝัก
- ในละครเรื่องอีเหนา กริชถือเป็นอาวุธสำคัญเนื่องจากความนิยม
ของเชื้อชาติของตัวละครในเรื่อง คือ ชาว ซึ่งถือกริชเป็นอาวุธประจำกายและเป็นของตระกูล
ดังนั้นในละครเรื่องนี้ จึงถือว่าการกริชเป็นของสำคัญคู่กายของกษัตริย์และบุคคลต่าง ๆ ในเรื่องละคร
ที่เป็นฝ่ายชายตามใบด้าย
- กริชในละครเรื่องอีเหนา ที่ใช้เป็นอาวุธประจำกายนี้ มีอยู่หลาย
ลักษณะตามชนชั้นในเรื่องละคร ได้แก่

กริชอีเหนา จะประดิษฐ์ตกแต่งให้สวยงามด้วยวัสดุประเภทโลหะ
กริชที่เลี้ยง อาจทำด้วยโลหะหรือไม้ ประดิษฐ์ให้สวยงามพอ

ประมาณ

กริชพลทหาร เป็นกริชไม้ทำเป็นรูปกริชอยู่ในฝัก ใช้ประกอบการ
รำวงเพลงกราว ช่วงการตรวจพลหรือพหุติดตัวเป็นอาวุธคู่กายเท่านั้น ไม่ใช้ออกรบ

ดังนั้น กริชานละครเรื่องอีเหนา จึงมีจุดประสงค์ในการใช้ 3

ประการคือ

1. เป็นอาวุธประจำกายของตัวละครฝ่ายพระ
2. ใช้เป็นอาวุธประกอบกรำตรวจพลและรำอวดฝีมือ
3. ใช้เป็นอุปกรณ์ในการรบกับข้าศึกในระยะประชิดตัว

สิ่งสำคัญของกริชานละคร ก็คือ ฝักแพรวแดงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

สลักริมด้วยดุนเงินผูกติดกับคอกกริช ทั้งนี้ นางศิริวัฒน์ ดิษยนันท์ ได้กรุณาอธิบายตามคำบอกเล่าของ
คุณหญิง แฉ่ว สนิทวงศ์ว่า "ฝักแดงนี้ หมายถึง ฝักเช็ดหน้าสำหรับเช็ดเลือดเพื่อทำความสะอาด
กริช หลังจากใช้ต่อสู้แล้ว" คำอธิบายนี้ตรงกับบทพระราชนิพนธ์เรื่องอีเหนา บทแต่งตัวของสุหรา-
นาทง ตอนโบช่วยทำวคอาหารบกับกะหมิงกุงหนึ่ง ความว่า

"ถือเช็ดหน้าเหน็บกริชฤทธิรงค์ มาทรงมโนมัยชัยชาญ"

ฝักแพรวแดงผืนนี้ ยังนำมาประกอบกรำอวดฝีมือด้วย โดยการ
สวมเข้าไว้บนนิ้วกลางมือซ้าย บางครั้งใช้ขยั้น ดังนั้นฝักแดงจะสอดวัสดุที่มีน้ำหนัก เช่น เหยียด
โลหะหรือผ้าน้ำอัดลม เพื่อให้มีน้ำหนักในการโยนและรับในขณะรำด้วย

กล่าวโดยสรุป นางพนิดา สิทธิวรรณ ได้อธิบายถึงเรื่องฝัก
เช็ดหน้านี้ว่า เป็นสิ่งที่คู่กับกริช ใช้ประกอบดังนี้

1. ใช้ซับเหงื่อ
2. ใช้เช็ดหน้า เช่น ตอนสุหรานาทงรำกริช
3. ใช้ซับเลือด เพราะกริชเป็นอาวุธแหลม อาจทำให้เกิดเลือด

ตกยางออกได้

นอกจากอาวูททั้ง 4 ชนิด ที่ตัวเอกหรือตัวสำคัญในเรื่องนำมาใช้ประกอบการแสดงละครเรื่องอิเหนา ทั้ง 20 ตอนนี้ ยังมีอาวูทที่ปรากฏให้พลทหารใช้ถือประกอบตามที่บทรบฎอีก 4 ชนิด ได้แก่

1. หอก เป็นอาวูทสำหรับแทงเพียงอย่างเดียว ลักษณะคล้ายทวนและใช้กับทหารราบ หอกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวหอกและคันหอก ตัวหอกทำด้วยเหล็กกล้ามีเหลี่ยมปลายแหลม คันหอกเป็นรูปกระบองทำด้วยเหล็กกล้าหรือไม้ ต้องกะให้ยาวพอดีสามารถเข้าได้ถนัดตั้งแต่ 2 เมตรขึ้นไป และปลายแหลมก็ต้องง่าให้อยู่ตรงกับแนวแกนทางยาวด้วย

2. แหวน เป็นอาวูทสำหรับพุ่งและแทง แหวนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวแหวนและด้าม ตัวแหวนยาวเรียว ด้ามมีลักษณะเดียวกับด้ามหอก

3. หลาว เป็นอาวูทสำหรับพุ่ง ทำด้วยไม้รวกเลี่ยมปลายเป็นปากฉลาม

4. เกาทันท์ คือ ธนู เป็นอาวุธใช้สังหารข้าศึกในระยะเวลาใกล้และไกล โดยอาศัยกำลังยืดหยุ่นของเส้นเชือก แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ คันธนูและลูกธนู

อาวูททั้ง 4 ชนิดนี้ เป็นอาวูทที่ใช้เฉพาะตามบทที่ระบุไว้ในเหตุการณ์ตอนอิเหนา ออกอุบายเพื่อลักนางบุชบา โดยทำที่วอกออกไปล่าสัตว์และให้ทหารออกไปล่าสัตว์เข้ามาถวายทำวคหา ทหารเหล่านี้จะถืออาวูทดังกล่าวได้แก่ หอก แหวน หลาว และเกาทันท์ ออกมาประกอบการแสดงตามที่บทรบฎไว้

แต่อาวูททั้ง 4 ดังกล่าวข้างต้น เป็นอาวูทสำหรับทหารที่ไม่มีบทบาทการดำเนินเรื่อง เพียงแต่เป็นตัวประกอบตามบทที่ระบุไว้ในเหตุการณ์เท่านั้น

อุปกรณ์ประเภทอาวูททั้งหมดที่กล่าวมานี้ มักจะเป็นอุปกรณ์ที่ทำด้วยไม้แทนเหล็ก เพื่อให้มีน้ำหนักเบา สะดวกต่อการจับ ถือ และเกิดความคล่องตัวในการแสดง นายอุดม อังศุธร กล่าวไว้ว่า แม้อุปกรณ์ประเภทอาวูทที่ใช้ในการแสดงจะเป็นอาวูทชนิดเบา แต่ในเวลาซ้อมเพื่อการแสดง ครู อาจารย์ ผู้ฝึกซ้อม มักจะให้ลูกศิษย์ถืออุปกรณ์ที่หนักกว่าอุปกรณ์ที่ใช้แสดงจริง เพื่อให้เกิดความเคยชิน และไม่มีปัญหาเกี่ยวกับน้ำหนักของอาวูทเหล่านั้นในการแสดงจริง

2.4 อุปกรณ์ประเภทเบ็ดเตล็ด

อุปกรณ์ประเภทเบ็ดเตล็ด หมายถึง อุปกรณ์การแสดงที่ใช้เฉพาะฉากหรือตอนเพียง 1-2 ฉาก ตลอดการแสดงทั้งเรื่อง อุปกรณ์เหล่านี้มักจะถูกระบุด้วยบทละครเพื่อให้ดูสมจริงตามเรื่องละครมากขึ้น อุปกรณ์ในหมวดเบ็ดเตล็ดจะประกอบด้วยอุปกรณ์หลาย ๆ ประเภทเรียงตามลำดับการใช้ตั้งแต่ตอนที่ 1 ถึงตอนที่ 20 อภิเชกสังคามาระตาได้ 8 รายการ ดังนี้

1. เพี้ยดหรือกรงต่อนกเขา เป็นอุปกรณ์ดักสัตว์ (นกเขา) ใช้ในเหตุการณ์ที่ประสันตราชวนเพื่อนออกไปต่อนกเขา ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการรบระหว่างอิเหนาและระตูปศุสีหนาลาดับตอนที่ 1

2. เส้า คือ ไม้ยาวสำหรับค้ำเพี้ยดนกเขาริ้วางบนต้นไม้ ใช้คู่กับเพี้ยดในเหตุการณ์เดียวกัน ลาดับตอนที่ 1

3. ดอกลาเจียก ชื่อพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง ขอบใบและกลีบดอกมีหนาม ดอกมีกลิ่นหอม บางทีเรียก "ดอกปะหนัน" ใช้ในเหตุการณ์ที่อิเหนาชวนนางค่อมหาดอกลาเจียกไปถวายนางบุษบา และอิเหนาได้สลักข้อความไว้ที่กลีบดอกด้วย เรียกชื่อตอนนี้ว่า "ตอนตัดดอกไม้" (ลาดับตอนที่ 6, 8 และ 9 เหตุการณ์เดียวกัน)

4. เทียน คือ เครื่องตามาไฟที่หล่อด้วยขี้ผึ้งหรือไข มีไส้อยู่ตรงกลางใช้ในเหตุการณ์ที่นางบุษบาไปไหว้พระ และอิเหนาได้อันค้ำงคาวทาไฟดับมีด "ซาเหงัด" ที่เสี้ยงนางบุษบาถือเทียนจุดไฟเข้ามา เรียกชื่อตอนนี้ว่า "ตอนไหว้พระหรือบุษบาเสี้ยงเทียน" (ลาดับตอนที่ 7 และ 8 เหตุการณ์เดียวกัน)

5. พานผ้า หมายถึง พานใส่เครื่องแต่งกาย อันที่นี้หมายถึงเครื่องแต่งกายของบุษบา ในเหตุการณ์ที่มะเคหวีพานางบุษบาไปรดน้ำมนต์ ระหว่างทางได้พบอิเหนา อิเหนาได้ช่วยระคองพานผ้ามารดน้ำมนต์ด้วย (ลาดับตอนที่ 9)

6. เครื่องทรงชุดบวช หมายถึง พานใส่เครื่องทรงสีขาวสำหรับนักบวชผู้หญิง (ซี) ใช้ในเหตุการณ์ที่นางบุษบาหนีมาจากกองทัพระมอดัน พร้อมพี่เสี้ยงมาบวชเป็นเอนัง (ซี) ในฉากอากาศรมกลางป่า ตอนอุฎการรณออกบวช (ลาดับตอนที่ 15)

7. อุปกรณ์ร้อยดอกไม้ คือ เครื่องใช้สำหรับร้อยดอกไม้ ได้แก่ เข็มขนาดยาวสำหรับร้อยมาลัย กระจาดใส่ดอกไม้ ใช้ในเหตุการณ์ที่ประสันตมาถามนางบุษบา (ขณะเป็น

แอหนัง) ถึงเรื่องของยาหรับที่หายตัวไป ขณะนั้นในบทละครระบำพื้นบ้านบุษบา กำลังนั่งร้อยดอกไม้ อยู่ที่ภูเขื่อนหงตอนลักผิดตัว (ลำดับตอนที่ 17)

8. ตัวหนัง หมายถึง ตัวหนังใหญ่รูปต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเดิมระหว่าง อีเหนาและบุษบาตั้งแต่ได้พบกันจนลมหอบ มีตัวหนังดังนี้

- ตัวหนังอีเหนา
- ตัวหนังบุษบา
- ตัวหนังมะเคหรี
- ตัวหนังพระปฎิมา
- ตัวหนังค้างคาว
- ตัวหนังผีเสี้ยง

ตัวหนังเหล่านี้ใช้ในเหตุการณ์ที่จะพิสูจน์ว่า แอหนังกับนางบุษบาเป็นคนเดียวกันหรือไม่ โดยประสันตาเป็นผู้ขีดหนังเหล่านี้ เรียกชื่อตอนนี้ว่า "ประสันตาขีดหนังและ ลิกซี" (ลำดับตอนที่ 18)

งานการใช้อุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่ อุปกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหว อุปกรณ์ประเภทอาวุธ และอุปกรณ์เบ็ดเตล็ดมาประกอบการแสดงละครเรื่องอีเหนาของกรมศิลปากรนี้ นับว่าอุปกรณ์ 3 ประเภทแรกเป็นอุปกรณ์ที่ใช้บ่อยและจะใช้นานอยู่ในอุปกรณ์ทั้ง 3 ประเภทแรกนี้เท่านั้น จากตารางสรุปการใช้อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องอีเหนาของกรมศิลปากร พบว่า ในจำนวนบทละครเรื่องอีเหนาของกรมศิลปากร 20 ตอน แบ่งการแสดงออกเป็นจากตามสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องได้ 125 ฉาก และใน 125 ฉากนี้จะใช้อุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่ ได้แก่ เตียง หมอนขวาน เครื่องราชูปโภคถึง 60 ครั้ง ส่วนหัดและเส้าชั่งเพียง 2 ครั้ง ส่วนอุปกรณ์ประกอบการเคลื่อนไหวทั้ง 2 ประเภท พบว่าอุปกรณ์ประเภทพาหนะในบทละครเรื่องอีเหนา มักจะใช้ม้าทรงมากที่สุดถึง 28 ครั้ง เป็นม้าแผง 27 ครั้ง เป็นม้าทรง ใช้ผู้แสดงแต่งกายเลียนแบบม้า 1 ครั้ง รองลงมาเป็นราชรถ 11 ครั้ง และใช้ช้างเป็นพาหนะเพียง 4 ครั้งเท่านั้น ส่วนธง และกลดจะใช้ประกอบการตรวจพลกองทัพและการรบ สำหรับอุปกรณ์ประเภทอาวุธในบทละคร

เรื่องอิเหนา จะระบุนำเข้ากริชมากที่สุดถึง 25 ครั้ง ส่วนกระบี่ ทวน และหอกชุด ระบุนำเข้าน้อย ครั้งเพียง 7, 6 และ 4 ครั้ง ตามลำดับ

ส่วนงานกริชที่ฉากห้องพระโรง หลับปลา ตาหนักหรือปราสาท และห้องบรรทมมาชอุบกรณ ประเภทตั้งอยู่กับที่ ซึ่งเป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของกษัตริย์ ได้แก่ เตียง หมอนชวาน เครื่องราชูปโภค กบทัดและแฉ่ มีที่ใช้แตกต่างกันมากดังกล่าว นางศิริวิมล ดิษยพันธ์ ได้กรุณาอธิบายว่า "การนำใช้พัดและแฉ่ ประกอบอิสริยยศของผู้แสดงเป็นกษัตริย์นั้นงานการแสดงละครเรื่องอิเหนาไม่ได้ใช้บ่อยเช่นเดียวกับเตียง หมอนชวาน และราชูปโภค เนื่องจากการจะนำมาใช้หรือไม่นั้นต้องขึ้นอยู่กับบทละครจะระบุนำไว้ไม่ว่าจะระบุโดยการเขียนบรรยายสภาพเหตุการณ์ฉาก หรือระบุโดยเนื้อหาของเรื่องเองก็ตาม ถ้ามีระบุไว้ในบทละครก็จะถูกนำมาใช้" นอกจากนี้ นายอุดม อังศุธร ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการนำใช้พัดและแฉ่ไว้ด้วยว่า "ตามธรรมเนียมโบราณราชสำนักนั้นเมื่อออกจากราชการฝ่ายหน้า ฝ่ายในจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวไม่ได้ ดังนั้นฉากห้องพระโรงงานเหตุการณ์การว่าราชการหรือการต้อนรับแขกเมือง ทูตต่างเมืองซึ่งถือเป็นเรื่องของฝ่ายหน้าจะไม่มีการใช้พัดและแฉ่ นอกจากฉากปราสาทของกษัตริย์ที่นั่งปรึกษากิจการฝ่ายในกับพระมเหสี กับฉากในห้องบรรทมที่ตัวละครทบทนอนบนมู่แทน (นำมาใช้เหตุการณ์การเข้าพระเข้านาง หรือการเกี่ยวพาราสีกันระหว่างผู้แสดงฝ่ายพระและนาง) จึงจะมีนางกำนัลหรือกิตาหยันอยู่งานพัดและแฉ่เท่านั้น"

จากคำอธิบายและข้อคิดดังกล่าว เป็นเหตุผลที่ว่า เหตุใดพัดและแฉ่จึงมีที่ใช้ในบทละครเรื่องอิเหนาทั้ง 20 ตอน (125 ฉาก) เพียง 2 ครั้งเท่านั้น ได้แก่ ตอนประสันดาต่อนก จากตาหนักท้าวดาหา งานเหตุการณ์ที่ท้าวดาหาและมเหสีพร้อมด้วยนางบุษบาทราบเรื่องอิเหนาตัดรักนางบุษบา บทละครได้ระบุนำมีนางกำนัลอยู่งานพัดและแฉ่ด้วย ดังคำบรรยายในบทละครตอนประสันดาต่อนกของกรมศิลปากร หน้า 12 นายปัญญา นิตยสุวรรณ เป็นผู้ทบทเขียนไว้ว่า

ฉาก ภายในตาหนักท้าวดาหา

(ท้าวดาหาประทับบนมู่แทนกับมเหสีทั้ง 4 องค์)

(นางบุษบานั่งเตียงเล็ก)

(นางกำนัลหมอบเฝ้าและอยู่งานพัด)

และตอนสังคามาระตามเตงถ้าถึงอิเหนาเผาเมือง งานเหตุการณ์หลังจากสังคามาระตาอุแลการแต่งถ้าทอง เสร็จแล้วกลับมายังหลับกลางป่าและนอนอยู่บนพระที่ บทละครได้ระบุนำมีกิตาหยันอยู่

งานพัดและแล้ ดั่งข้อความในบทละครตอนสังคามาระดาแต่งทำถึงอิเหนาเผาเมือง หน้า 5 นาย
ปัญญา นิตยสุวรรณ เป็นผู้ทาบ ดั่งนี้

จาก พลับพลากลางป่า

- แสงไฟสลัว สมมติเป็นเวลากลางคืน -

(กิดาหยัน 2 คนถือพัดเตรียมปฏิบัติงานอยู่ 2 ช้างเคียง)

(กิดาหยันที่เหลือหมอบเฝ้าหน้าที่ประทับ)

(สังคามาระดาขึ้นเวทีบนแล้วไปนั่งเคียง)

- ร้องเพลงบุหลันลอยเลื่อน -

กิดาหยัน หมอบกราบ อยู่งานพัด พระบรรทม เสนมัส อยู่ในที่

(พระจันทร์ลอยขึ้นทางด้านหลังพลับพลา)

บุหลันเลื่อน ลอยฟ้า ไม้ราศี รัศมี สองสว่าง ดังกลางวัน

ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าอุบกรณ์ที่จะนำมาใช้ในแต่ละฉากต้องถูกกำกับไว้ด้วยสถานที่ในฉาก และ
บทละคร ได้แก่ ถ้าเป็นฉากห้องพระโรง พลับพลา ศาลาหรือปราสาท และห้องบรรทมสำหรับ

กษัตริย์แล้ว ต้องมีอุบกรณ์ราชูปโภคทุกครั้ง ไม้ราบทจะระบุไว้หรือไม่ก็ตาม แต่พัดและแล้จะใช้ต่อ
เมื่อมีการระบุไว้ด้วยบทละครเท่านั้น

ส่วนอุบกรณ์เบ็ดเตล็ดทั้ง 8 อย่าง ได้ถูกบทละครระบุให้ใช้ในเหตุการณ์และสถานที่
ต่าง ๆ กันดังได้กล่าวแล้ว โดยส่วนใหญ่จะนำมาประกอบการแสดงเพียงครั้งเดียวในเหตุการณ์
ตั้งแต่ประสันดาตอนจนถึงศึกสังคามาระดา ซึ่งเป็นบทละครเรื่องอิเหนาที่กรมศิลปากรได้จัดทำขึ้น
อุบกรณ์เบ็ดเตล็ดดังกล่าวนี้ ส่วนมากใช้ประกอบการเคลื่อนไหวตามธรรมชาติของคนทั่วไป ไม่ได้มี
วิธีการใช้ที่แตกต่างไปจากการใช้ปกติเลย เช่น เหนียดและแล้ ประสันดาที่จะถือออกมาประกอบ
การแสดงท่าทางการตอนกเขาตามบทละครที่วางไว้ ดอกลาเจียกอิเหนาก็นำมาถือไว้ทำท่าสลัก
กลีบดอกไม้ และส่งให้นางค่อมนำไปถวายนางบุษบา เป็นต้น ไม่ได้มีการใช้ที่แตกต่างไปจากปกติ
เลย

ดังนั้นในการศึกษาเรื่อง จารีตการรำชูปกรณ์การแสดงละครเรื่องอิเหนานี้ ผู้ศึกษาจะ
 ได้เห็นการรำชเฉพาะอุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่ อันได้แก่ เตียง หมอนชวาน เครื่องราชูปโภค
 พัดโบกและแล้ กับอุปกรณ์ประกอบการเล่นโหวมประเภทยานพาหนะในการเดินทางและการเดินทัพ
 ได้แก่ ราชรถ ม้าแพง แล้ม้า ขอช้าง ธง และกลด กับอุปกรณ์ประเภทอาวุธ ได้แก่ กริช กระบี่
 หอกซัด และทวน อุปกรณ์ดังกล่าวนี้จะมีวิธีการรำชที่เป็นจารีตทางนาฏศิลป์ ซึ่งได้กำหนดวิธีการรำช
 ไว้อย่างแน่นอน สมควรที่จะได้รวบรวมวิธีการรำชไว้ในที่เดียวกัน ส่วนอุปกรณ์ประเภทเบ็ดเตล็ด
 จะยังไม่กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เนื่องจากอุปกรณ์ประเภทนี้มีวิธีการรำชที่ไม่สลับซับซ้อนและ
 ไม่มีทำนาฏศิลป์เข้าไปกำกับกับการรำชอุปกรณ์ประเภทนี้เช่นเดียวกัน อุปกรณ์ทั้ง 2 ประเภทที่ได้กล่าว
 ถึงไว้ เพียงแต่รำชประกอบในการตีบทเท่านั้น

สรุป

จะเห็นได้ว่า ความยาวของเนื้อเรื่องอิเหนาตามบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นี้
 ทำให้สามารถแบ่งการแสดงออกได้หลายตอน ซึ่งในการแสดงตอนหนึ่ง ๆ สถานที่ในเรื่องเหตุการณ์
 ในเรื่องบทละครและประเพณีนิยมของชนานชาติตามเรื่องละคร อันที่นี้คือ "ชาวชวา" นั้น จะเป็น
 ตัวกำหนดประเภทของอุปกรณ์การแสดงที่ต้องใช้ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องละครและ
 อุปกรณ์การแสดงเหล่านี้ เมื่อนำมาใช้ในการแสดงละครแบบโบราณเช่นนี้ ก็จะมีวิธีรำชที่ถูก
 ปรับปรุงมาจากธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสวยงามทั้งยังเพื่อให้ดูสมจริงตามธรรมชาติในเหตุการณ์
 ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องละครด้วย

จากการศึกษาบทละครเรื่องอิเหนาทั้ง 20 ตอน พบว่า อุปกรณ์ที่รำชประกอบการแสดง
 ละครเรื่องอิเหนามีจำนวนมาก สามารถแบ่งออกได้ 4 ประเภท คือ

1. อุปกรณ์ประเภทตั้งอยู่กับที่ ได้แก่ เตียง เครื่องราชูปโภค หมอนสามเหลี่ยม พัด
 และแล้
2. อุปกรณ์ประเภทการเล่นโหวมมี 2 ประเภท คือ
 - 2.1 - อุปกรณ์ประเภทพาหนะ ได้แก่ ราชรถ ม้าแพง แล้ม้า ขอช้าง ธง กลด
 และระแทะ

2.2 อุบกรณ์ประเภทกระบวนแห่ ได้แก่ จักร 5 ชั้น เขียวและแดง ฉัตรชุมสาย เขียวและแดง พัดโบก บังสุรย์ จามร และบังแทรก

3. อุบกรณ์ประเภทอาวุธ ได้แก่ ทวน หอกซัด กระบี่ กริช หอก แหวน หลาว และ เกาทัณฑ์

4. อุบกรณ์ประเภทเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เฝ้ายัด เส้า ดอกลาเจียกเทียน พานผ้า เครื่องทรงชุดบวช อุบกรณ์ร้อยดอกไม้ และตัวหนัง

อุบกรณ์ประเภทการแสดงทั้ง 4 ประเภทนี้ ประเภทที่มีเกณฑ์ในการจัดวาง การจัดตั้ง และวิธีการใช้ตามลักษณะของละครว่า ได้แก่ อุบกรณ์ 3 ประเภทแรก ยกเว้นระแทะซึ่งเป็นพาหนะชนิดหนึ่งและอาวุธ ได้แก่ หอก แหวน หลาว เกาทัณฑ์ ซึ่งมีลักษณะการใช้เช่นเดียวกับอุบกรณ์เบ็ดเตล็ด คือ การใช้ลาก ถือ และจับ ตามธรรมชาติของอุบกรณ์นั้น และไม่มีทำนาฏศิลป์เข้าประกอบ หรือปรุงแต่งขึ้นมาให้สวยงามอย่างการใช้อุบกรณ์ชนิดอื่น ๆ ดังนั้นในบทต่อ ๆ ไปจะได้กล่าวถึงการใช้อุบกรณ์ประกอบการแสดงชนิดต่าง ๆ ใน 3 ประเภทแรก ยกเว้น ระแทะ หอก แหวน หลาว และเกาทัณฑ์ เท่านั้น

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย